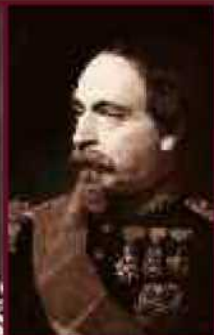

VÁCLAV KRÁLÍČEK

Velký švindl

KRYMSKÁ VÁLKA
1853–1855

EPOCH

EDICE

**Polozapomenuté
války**

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

PhDr. Petr Hofman (Vojenský historický archiv)

prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin
na FF UK)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc. (předseda Klubu autorů literatury faktu)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY.

VÁCLAV KRÁLÍČEK

Velký švindl

KRYMSKÁ VÁLKA
1853–1855

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Václav Králíček, 2015

Cover © Karel Kárász, 2015

Na přebalu byl použit výřez obrazu V. I. Nestěrenka „Sevastopol ubráníme“ (2005)

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2015

ISBN 978-80-7425-235-8

Obsah

I. Trochu víc podhoubí 13

Co byla a hlavně nebyla krymská válka ● Úvodem o malém zmatku v datech, mírách a váhách ● Dvě velmoci s naprosto rozdílným názorem na jednu věc ● Kostky jsou vrženy, ale Británie se tváří, že je nepočítá ● Vše odstartovaly brambory? ● Rakouská vděčnost a uherská prohra? ● Turistika ke Svatému hrobu ● Kdo má klíče vyhrává?

II. Všehochopní diplomaté 31

Výbušný a arogantní ● Jedna nula pro Stratforda v prvním kole ● Mohlo za to počasí ● Až neuvěřitelná psychologická masáž ● Ve skutečnosti šlo jen o obilí, ale také trochu o peníze ● Agresivní Rusko ● Sultán Abdülmecid I. ● První rozhovor s ambasadorem ● Druhý rozhovor s ambasadorem ● Třetí rozhovor s ambasadorem ● Nikdy neuskutečněný čtvrtý rozhovor ● Vtipný, přitom údajně pochybného charakteru ● Ruský slon v tureckém porcelánu ● Když se Napoleonovi podařilo ulomit u ucha džbán ● Škatulata, hejbejte se... ● Firman není sened ● Poslední chabé pokusy, kdy Paskevič radil nedělat nic

III. Raději nevyhrát? 61

„Samostatná“ dunajská knížectví ● Když válka ještě jen klepe na dveře ● Vidin, Calafat, Cetate, Isaccea, vyhlášení války

Oltenița 66

Nešťastné rozhodnutí ● Chudák Dannenberg ● Ukřivděný Pavlov a ti druzí ● Válka začínala, ale obilí stále vyhrávalo ● Sankt Petěrburg – Olomouc – Berlín – Sankt Petěrburg ● Ulice promluvila ● Oficiálně začínáme ● Klíčem bude Silistra? ● Odpoutání pozornosti, to je to, oč tu běží

Sinop 86

Nachimov čekal do posledního okamžiku ● Kdo by se Turka bál ● Dal jim volnou ruku ● Paixhansova děla ● Sčítání škod ● Konec jedné éry

IV. Válka začíná i pro ostatní 101

Politická zemětřesení ● Sedmá velmoc klepe na dveře ● Logická „neutralita“ urazila všechny ● Za pět minut dvanáct ● Skutečné vyhlášení války ● Odjezd lorda Raglana na frontu ● První výsledky a nečekaný pokles cen

V. Zatracená personalistika 113

Zlatí byrokraté

Vrchní velitelé po anglicku 115

Tak trochu nešťastná figura ● Druhý vrchní velitel ● Třetí vrchní velitel

Francouzi byli o mnoho mladší a zkušenější 119

První francouzský velitel přezdívaný Afričan ● I druhý velitel si ostruhy vysloužil v Alžíru ● Poslední Afričan v akci

Zajímavá věková struktura 123

Jeich ruské protějšky – někteří jim nadávali do zbabělců 128

Nakonec ho zachránilo špatné zdraví ● Měl na co navazovat, v dobrém i zlém ● Slavná admirálská trojka ● Viceadmirál V. A. Kornilov ● Viceadmirál P. S. Nachimov ● Kontradmirál V. I. Istomin

Kdo s kým a proti komu 137

Napoleonovi úžasná ● Armáda Jeho Veličenstva ● Osmanská říše ● Sardinské království ● Mikulášova armáda ● Elita na lodích ● To nebyli dobrovolníci, ale státem placení vojáci

VI. Na Dunaji končíme, pánové 155

Silistra podruhé ● Jedno z mnoha překvapení, Paskevičovo dupnutí na brzdu ● Druhé, „konečné“ Paskevičovo dupnutí ● Poprvé Totleben, naposledy Schilder a Silistra ● Osvoboditelé jsou tady ● Cholera poprvé ● Nedělají nic, jen pohřbívají kamarády... ● Místo podrobných map turistický průvodce ● Kam až se dostaly konstantinopolské vlečné čluny ● Něžné polovičky – ženy, manželky a ty ostatní

VII. Námořní experimenty roku 1854 173

Konečně věděli, co chtějí ● Jak na zemi, tak na moři a možná ještě o chvíli dřív ● První výstřely v mlžném Černém moři ● Smutný start ● Bombardování Oděsy ● I Rusové měli smysl pro čest ● Blokáda ● Mor a cholera ● Asi to nebude až tak složité ● Čestný útek do Paříže ● Starosti i jinde ● Jako bychom to neznali i dnes ● Velkoknížecí výjimka na ruské straně ● Okupované finské velkoknížectví v boji proti nepříteli ● Plnou parou pro vítězství ● Najednou bylo třeba spěchat ● Co se od nich vlastně dalo čekat? ● Hlavně nic neriskovat ● Ostuda u Gamlakarleby, taky u Halkokari nebo u Kokkoly ● Nejprve Hanko ● Co bychom chtěli a co ve skutečnosti z Londýna požadujeme ● Následoval Bomarsund ● A co dál? ● Švédská tečka, protentokrát ● Bomarsund ● Bomarsund pevnost ● Pracné dobývání? Ale kdepak, dělostřelecké cvičení! ● Nikdo ty rozvaliny nechtěl ● Byli

někteří, co hodlali pokračovat ● Obětní beránek neboli mouřenín udělal své, mouřenín může jít ● Malá rekapitulace, proč to jinak dopadnout ani nemohlo

Jinde se také střílelo 224

Kde proboha jsou ty Solovecké ostrovy? ● Na opačné straně světa ● *Aurora* a *Dvina* v Pacifiku ● Pallada, ruský klíč k Japonsku ● Petropavlovsk na dohled ● Admirál, který se zastřelil ● Rusy smeteme! ● Pohřeb, deziluze a druhý velmi krvavý pokus ● Admirál nezůstal osamocený ● Co je, jak vznikl a kdo dostával Victoria Cross ● První adepti a držitelé Victoria Cross

VIII. Krym 241

Trocha krymského místopisu a sevastopolské historie ● Budování Sevastopolu ● Ušakov, Sevastopol a tradiční nedostatek peněz ● Lazarevův otisk ● Ještě jednou peníze ● Jaro a léto 1854 v Sevastopolu ● Kavkaz, Oděsa nebo Krym? ● Suchou nohou na Krymu ● Šest a půl krát pět kilometrů

Alma 255

Ve čtyři hodiny ráno ● Všude, kam se podíváš, leželi ranění a mrtví ● Došlo k tomu, co nikdo nečekal a nejméně Rusové ● Smutný konec Saint-Arnauda ● Menšikovo „geniální“ rozhodnutí ● Totleben přichází ● Nekompetentní Moller se našťásti rozhodl sám ● Kornilov vrchním velitelem obrany města ● Bez přístavu na suchou zem nelez

IX. Obléhání 277

První velké bombardování ● Kornilovova smrt ● Dřevěné zdi proti kamenným ● Bůh stál opět na ruské straně ● Ve dne se střílí, v noci opravuje a buduje ● Čtvrtý bastion a štucerníci

Balaklava 288

Hlášení generálporučíka Liprandiho ● Bitva u Balaklavy nebo také u Kadikoi ● Přípravy nutné pro zdárný výsledek ● Začátek představení ● Kdo vlastně může za slavnou Tenkou červenou linii, generál Campbell, nebo novinář W. H. Russell ● Jak se bezbřehá hloupost dokáže změnit během jednoho dne ve slavnou historickou událost ● Zmasakrovaný útok Lehké brigády ● Překvapivě slavný útok Lehké brigády ● Dohry „slavného“ vítězství aneb osudy tří ze čtyř ● Jen málokdo ví, že u Balaklavy zahynul důstojník rakouské armády

Závěrečný pokus – Inkerman 308

Taková malá předbitva ● Příliš složitý kombinovaný útok ● Nedočkávat Sojmonov ● Konečně dorazil i Pavlov ● „Generál zima“ očima spojenců ● Jak to viděl W. H. Russell – bouře versus armády ● Zima pracuje ● Plány nahrazovaly cestopisy, vzpomínky, všechno se hodilo, přítom na mapě to vypadalo dobře

● Malá podzimní statistika ● Zima přichází ● Klíčová Malachovská mohyla
 ● Když náhodou zahlédnete člověka, raději se zastavte ● Francouzi se nevzdali
 ● Idylka v zákopech ● Ještě jednou konec listopadu ● Co se do oficiálních
 hlášení většinou nedostalo ● William Howard Russell, 28. listopadu ve čtyři
 hodiny odpoledne, Balaklava ● Jejich imperátorská Veličenstva ● Menšíkov
 odchází, Gorčakov přichází ● Oblíbené noční boje a boje pod zemí ● Změna cíle
 ● Opět jeden velmi výmluvný dopis ● Zaznamenáno W. H. Russellem ● Dárek
 z nebe ● Opevnění na Zeleném vršku ● Nebyli by to Italové, kdyby nevyužili
 příležitosti ● Nečekaně odchází Mikuláš I. ● Zesilování obrany pokračuje
 ● Zoufalý nedostatek střelného prachu a Istominova smrt ● S příchodem jara se
 vše začalo měnit ● Došlo i na druhé bombardování ● Chvála ostřelovače ● Snad
 jediný vynález, který válku opravdu vyhrál ● Jinde bouchalo šampaňské ● Slavný
 sevastopolský óbrkrtek ● Ani Niel příliš nevěřil pádu města ● Reduty, které
 nešlo obejít ● Třetí bombardování města, boje o Kamčatskou lunetu a nejen o ni
 ● Ztráta redut ● Čtvrté bombardování města ● První generální útok ● Fentonovy
 dopisy z pracovní „dovolené“ ● Ztráta Totlebena ● Raglanova smrt ● Střílejí,
 kopou a umírají ● Velký Redan a co dál?

Bitva na Černé373

Zbyteční mrtví ● Už to tady bylo ● Hledání oficiálního viníka ● Páté
 bombardování Sevastopolu ● Nerozhodný Gorčakov ● Rozhodující boj ● Jinde
 už se to moc nepovedlo ● Smutný odchod provázely ohňostroje ● Město je naše
 a co dál? ● Příliš krvavé rozvaliny

Černé moře 1855392

Největší změny ● Stará myšlenka opět na scéně ● Přípravy výpravy na Kerč
 ● Canrobertovi Kerč zlomila vaz ● Azovské moře, takový malý spojenecký
 rybník ● Bombardování Kinburnu ● Jen se manévrovalo ● Nečekaná návštěva
 ● Krym je prostě úchvatný ● Bouřlivé repete ● Admiralita měla nelíbenou radost!
 ● Přípravy pro rok 1856

X. Druhý debakl na Baltu, boje na Kavkaze a Dálném východě roku 1855.....409

Jen blázen opakuje svoje chyby? ● Přesné dispozice prvního lorda Admirality
 sira Charlese Wooda ● Kampaň 1855 na Baltu začíná ● Tentokrát řádl britský
 tisk ● Pikniky a miny ● Kdy a kam? ● Dělat svou práci ● Sveaborg ● Jak
 Sullivan k překvapení přišel ● Z nouze ctnost? ● Sveaborg neexistuje! ● Když
 levice neví o pravici ● Málem si války na Krymu ani nevšimli – Kavkaz, Kars
 a další ● Pád Karsu a co způsobil ● Pokus Omera Paši ● Příliš zbrklý útok
 ● Malé intermezzo udatné rodiny Omerů ● Sníh, hlad a ruští kozáci ● Význam
 pádu pevnosti

XI. Vytoužený mír	433
Vídeňská jednání ● Mír potřeboval snad každý ● Nátlak v mezích slušnosti ● Hrátky před pařížským kongresem ● Tři měsíce rozmluv, domluv a veselí ● Stín „vzteklého zvířete“ nad kongresem ● Velké stěhování ● Hlášení generála sira Williama Codringtona lordu Panmuremu	
XII. Epilog	443
Paradoxně se vítězné výsledky války projeví na burzách zcela opačně ● Když přece nejde o peníze ● Turecká tečka ● Definitivní tečka ● The New York Times, 20. srpna 1860 ● V betlémské bazilice Narození Páně se popraly církevní úklidové čety	
Plán obleženého Sevastopolu	450
Přílohy	453
Sedmá velmoc	454
Někteří prostě první byli ● Otázka jménem William Howard Russell ● Co nelze Russellovi upřít ● Litografie Diamantové baterie ● „Fotografisté“ ● Opravdu prvním byl Carol Popp de Szathmari ● Přesto je Roger Fenton nejznámější ● Skvělá fotomanipulace veřejného mínění ● Robertson & Beato ● Ani Francouzi nezůstali pozadu... ● Trochu jinak to vypadalo v Rusku	
Chronologie	469
Míry a váhy	473
Vybraná literatura a prameny	474

Miloval jsem prázdniny trávené s babičkou Věrou u její sestry Antonie uprostřed lesů nedaleko Františkových Lázní. Spával jsem občas v rohovém parádním pokoji s výhledem daleko do krajiny. Zařízení se skládalo z postele, kulatého stolu se čtyřmi židlemi a staříčkého příborníku v rohu, za jehož skly se krčilo několik knih. Až nápadně mezi nimi vynikaly tři tlusté svazky s válečnými loděmi na obálce – *Sevastopolská epopej* Sergejeva-Cenského.

Jednou, když strýc Josef uviděl, co čtu, zavzpomínal jak se v jeho dětství Ukrajinou (mí rodiče i prarodiče a vůbec všichni příbuzní byli volyňští Češi) potulovali staří vysloužilci, kteří o té válce dokázali vyprávět celé hodiny historky, při kterých jako děti ani nedutaly. A tak jsem i já, jedenáctiletý kluk, s vytřeštěnýma očima zhltal celou tu mohutnou fresku o dobývání jednoho města.

I proto jsem rád, že jsem se mohl po mnoha letech ke vzpomínkám dětství vrátit.

Václav Králíček, léto 2014

I. Trochu víc podhoubí

Co byla a hlavně nebyla krymská válka

Krymská válka byla patrně jednou z nejzbytečnějších a nejkrvavějších válek v dějinách lidstva. Vyznačovala se neuvěřitelnou neschopností velitelů na obou stranách. Výsledkem byly strašlivé a zbytečné ztráty na životech vojáků, avšak překvapivě především v důsledku nemocí, často zaviněných i neschopností lékařů, kteří měli zároveň naprostý nedostatek lékařského vybavení. Na straně spojenců zahynulo přes 252 tisíc mužů, ruské ztráty byly jen o pár tisíc menší, pravděpodobně 246 tisíc. Z toho jen v obleženém Sevastopolu zemřelo přes 102 tisíc obránců. Nikdo nespočítá, kolik dalších lidí v důsledku tohoto konfliktu zahynulo. Žen i dětí, vždyť mnoho z nich z obležené pevnosti odmítlo odejít, protože prostě nemělo kam. Svě způsobil i opětovné podcenění fenoménu, dnes známého spíše díky Napoleonovi a druhé světové válce jako „Ruská zima“. S ním souvisí také neuvěřitelná nepřipravenost spojenců na dlouhotrvající válku.

I její výsledek byl velmi diskutabilní. Mírová jednání přímo v textech dohod obsahovala zárodek budoucí roztržky mezi Velkou Británií a Francií, takže Rusku dávala mnohem větší volnost, než by se na poraženého slušelo. Přesto se válka stala příležitostí pro mnohá prvenství; také pro jedno smutné a poslední – o bojové vystoupení klasických plachetních válečných lodí, labutí píseň jim zazpívala bitva u Sinopu. Příště už to bude pára a železo, kdo ovládne oceány.

Zato poprvé mohli čtenáři získat ze svých novin reportáže díky osobní účasti novinářů a fotografů na bojišti. Většinou to nebylo roztomilé počtení o udatných vojácích, ba právě naopak. Váleční reportéři psali zprávy přímo z bojiště a ve článcích se najednou objevovala slova, která hrdinně nezněla. Skloňovala se v nich cholera, horečka, špína, zima, nedostatek potravin, špatná zdravotnická služba, nemoci, vojáci umírající na podchlazení a brodící se bahnem.

Armádu příliš nepotěšil ani nový vynález zvaný telegraf. Najednou byli přímo v dosahu politiků a co horšího, ti své generály neustále bombardovali svými nápady a příkazy. Ruským velitelům to díky zaostalosti země naštěstí nehrozilo. Technika se prosadila na Krymu i v případě železnice. Narychlo postavená železniční trať z balaklavského přístavu na náhorní planinu před Sevastopolem byla ve skutečnosti třetí železniční trať postavenou v carském Rusku!

I když všude figuruje pod názvem krymská válka, kdysi měla i jiné názvy. Dlouhá léta ji Britové nazývali ruskou válkou, Rusové zase válkou východní. Dodnes na ní připomínky najdeme nejen v Londýně v názvech mnoha hospod či ulic, ale i v Paříži, kde se podle bitvy u Almy jmenuje jeden z mostů přes Seinou.

Jen málokdo si uvědomuje, že to byla málem válka celosvětová. Existují určité náznaky nejen politické solidarity amerických politiků a obyvatelstva s bojem ruské armády proti spojencům.

Stejně tak mnoho autorů zabývajících se krymskou válkou značně opomíjí nebo zcela ponechává na okraji důležitý fakt, že to byla válka námořní. Od Severního moře, přes Balt a Středomoří, až po Dálný východ. Válečná flotila útočící v průběhu dvou let na Sankt Petěrburg byla i na tehdejší dobu velmi mohutná. V určitém okamžiku se na Baltu pohybovalo na 58 velkých válečných lodí a dalších 50 menších se 3400 děly a s 33 tisíci muži na palubách. Britské námořnictvo společně s francouzským zajišťovalo do té doby nejmohutnější výsadek operační, a to dokonce nadvakrát. Nedílným předpokladem vítězné války byly na tehdejší dobu neuvěřitelné a pravidelné přesuny vojáků, vojenského materiálu, výstroje a potravin po moři. Zpět lodě odvážely raněné a nemocné. Tehdy se uplatnila poprvé v takovém měřítku, později vojenskou terminologií nazývaná, logistika. Nicméně o její efektivitě bude ještě řeč.

V případech pozemních operací znamenala krymská válka velkou tlustou čáru za válkami předchozími a naznačovala, jakým směrem se budou vyvíjet budoucí konflikty. Únavná a ničivá poziční válka doznala svého vyvrcholení v zákopech západní, východní i italské fronty první světové války. Britské jednotky v této válce přišly o své krásné červené stejnokroje. Ty jim zůstaly už jen na přehlídce. A do boje už je také nebudou vodit bubeníci pod vlajícími prapory a s důstojníky v čele.

To všechno předznamenala krymská válka...

Úvodem o malém zmatku v datech, mírách a váhách

Nejvíce drobných nedorozumění při zpracovávání podkladů pro historii krymské války způsobovala rozdílná datace pramenů. Zatímco většina Evropy již po mnoho staletí určovala datum podle gregoriánského kalendáře, schváleného výnosem papeže Řehoře XIII. v roce 1582, Rusko zarputile setrvalo u juliánského kalendáře zavedeného Juliem

Caesarem roku 46 před narozením Krista. Gregoriánský kalendář je mnohem přesnější než juliánský. Ten má oproti skutečnosti odchylku v délce jednoho dne každých 127 let. V době krymské války činila odchylka již dvanáct dní.

Aniž bychom zabíhali do přesných výpočtů – nejmarkantnějším příkladem, který si mnozí z nás ještě dobře pamatují, byly každoroční mohutné oslavy výročí Velké říjnové socialistické revoluce konané určitou částí světa vždy 7. listopadu. Proto budou veškerá data uváděná v knize vycházet z gregoriánského kalendáře, s výjimkou některých životopisných dat obyvatel carského Ruska.

Ještě mnohem horší situace nastává u měř a vah. Francie se pokusila zavést metrickou soustavu v době Velké francouzské revoluce, ale definitivně ji přijala zákonem v roce 1840. Velká Británie setrvala na svých mírách a váhách takřka do osmdesátých let 20. století a v některých oborech, například v mořeplavbě, je stále používá. Ruské míry a váhy byly v carském Rusku zcela odlišné od ostatních, o tureckých ani nemluvě.

V textu čtenář proto naleznе rozdílne míry a váhy podle národností, a proto je na konci knihy pro názornost uvedena jakási základní přepočtová tabulka.

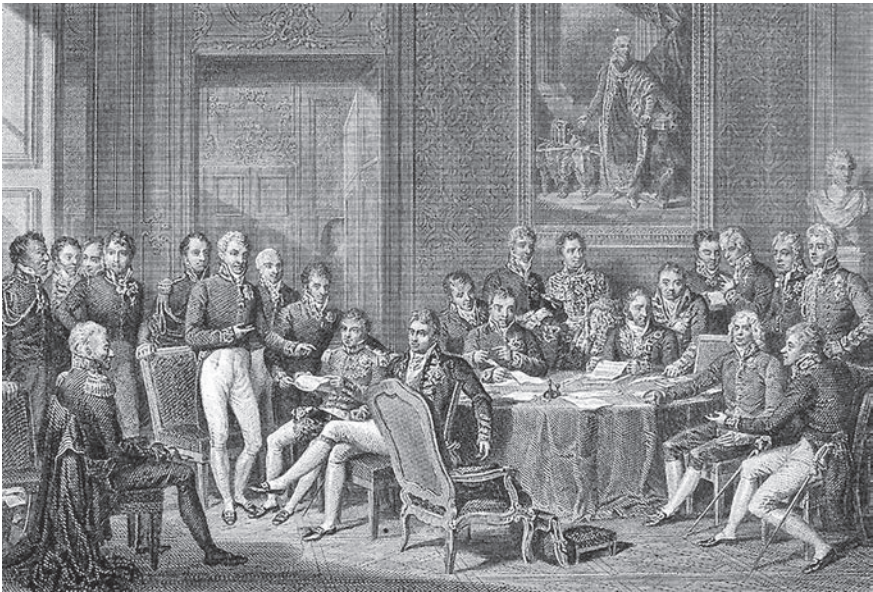
Dvě velmoci s naprosto rozdílným názorem na jednu věc

Poté, co se Napoleon Bonaparte 15. července 1815 nalodil na *HMS Bellerophone*, klasickou dvoupalubní válečnou loď o 74 dělech, tvořící páteř válečných flotil počátku 19. století, se Velká Británie definitivně stala jedinou opravdu světovou velmocí. Jen Rusko se jí vzdáleně přibližovalo. Ekonomická a politická síla zdárně podporována mohutnou válečnou flotilou umožňovala nastolovat Pax Britannica prakticky po celém světě.

Najednou po celé Evropě zavládl mír navíc podpořený nejprve „Aliancí čtyř“ nebo také „Čtyřdohodou“, pod kterou se podepsali 9. března 1814 jen ministři zahraničí, za Rusko hrabě Karel Robert Nesselrode, za Prusko kníže Karel August von Hardenberg, za Velkou Británii Henry Robert Stewart lord Castlereagh a za Rakousko kníže Metternich. Ve své podstatě si stanovovala pouze návrat k rozdělení Evropy před dobu vlády onoho netvora Bonaparta. Požadovala vrácení hranic Francie do stavu z roku 1792, tedy roku, ve kterém došlo ke svržení

Ludvíka XVI., návrat nezávislosti Španělska, Švýcarska, stejně jako rozdrobených italských a německých knížectví a pochopitelně v první řadě restauraci Bourbonů.

Napoleon nebyl ještě natrvalo násilně internován na ostrově Svatá Helena, když se s ním a jeho rodovou dynastií Evropa nejprve vypořádala na Vídeňském kongresu a následně vytvořením sofistikovanější Aliancí čtyř, takzvanou Svatou aliancí. Její základní akt podepsali 26. září 1815 ruský car Alexandr I., pruský král Friedrich Vilém III. a rakouský císař František I. (respektive František II., když byl ještě císařem říše římské). V okamžiku podpisu si slibovali poskytnutí pomoci vždy a kdykoliv mělo jít o ohrožení klidu a nerozdělitelného pořádku. Už jen proto, že byli přece členy velké křesťanské rodiny v čele s Ježíšem Kristem. Vůbec nevadilo, že tu své podpisy připojili pravoslavný, evangelický a katolický panovník.

Vídeňský kongres, obraz J. B. Isabey

Kníže Metternich mohl být jako ideový tvůrce aliance navýsost spojen. Byl konec s buřiči a samozvanci jako byl Napoleon, Evropu už nebudou ohrožovat žádná vojska a už vůbec ne nebezpečné revoluční

ideály. Členem Svaté aliance se pak stala i Velká Británie a v roce 1818 do ní přijali i Francii. Nejvíce to přivítal ruský car Alexandr I. Zajišťovala mu klid na evropských hranicích. Své zájmy upíral v té době spíše směrem k osmanské říši a tak mu zakonzervované a ostatními zeměmi pečlivě hlídané uspořádání jen vyhovovalo.

Přesto se zde velmi brzy objevily různé proudy a vznikly rozpory. Hlavní vinu na tom měla netolerantnost všech zúčastněných signatářů a svou roli sehrály i rozdílné názory absolutistických monarchií a mnohem liberálnějších monarchií konstitučních. Už v roce 1820 propukla revoluce v Neapolsku, přičemž rakouská policie nestíhala zavírat všechny karbonáře (tajná revoluční organizace v Itálii) a federáty (dobrovolníci za Velké francouzské revoluce). Špilberk byl jimi v té době takřka přeplněn. Neuplynulo ani pět let a car Alexandr náhle umřel. Trůnu se ujal Mikuláš I. Děkabristé toho využili, pokusili se o změnu režimu a nastolení konstituční monarchie. Jenže vůbec netušili, s kým mají co do činění. Mikuláš jejich snahy rychle utopil v krvi.

Za další dva roky, v roce 1827, porazilo spojené britské, francouzské a ruské loďstvo osmanskou říši v bitvě u Navarina. O rok později propuknou v oblasti Kavkazu boje, velitelem ruské armády jmenoval car Ivana Fjodoroviče Paskeviče. Ten dobyl pevnost Kars a zničil většinu osmanských (tureckých) vojsk v této oblasti. Od cara získal titul generál polní maršál a zároveň přídomek kníže Jerevanský. Mikuláš I. si jeho služeb vysoce cenil, a proto se stal, když vypuklo povstání v Polsku, po nešťastně na cholera zesnulém polním maršálovi Ivanu Ivanovičovi Dibičovi, novým vrchním velitelem. Armáda pod jeho velením povstání potlačila, takže mohl 28. srpna 1831 napsat carovi: „Varšava leží u vašich nohou a polská armáda na můj rozkaz pochoduje směrem na Plock.“ Z Paskeviče se stal kníže Ivan Fjodorovič Varšavský. Po pádu Varšavy se vrchnímu ruskému veliteli podařilo hlavní síly polské armády vytěsnit z polského území do Pruska, kde se definitivně vzdaly.

Mikuláš I. navázal na politické zájmy zesnulého bratra a v roce 1829 svou snahu korunoval uzavřením Drinopolského míru. Oblast okolo Černého moře společně s Kavkazem každý ze zúčastněných nadále považoval za jeden velký sud plný střelného prachu. Poslední ránu z milosti dostala Svatá aliance v revolučním roce 1848. Především velkorysou pomocí Mikuláše I. v roce 1849 mladému, a podle mínění cara, velmi

nezkušenému a naivnímu císaři Františku Josefovi I. při potlačování revoluce v Uhrách.

V Evropě tak pojednou zůstaly jen dvě dostatečně velké a silné velmoci se shodným zájmem. Obě monarchie viděly jako svou snadnou kořist „nemocného muže na Bosporu“, osmanskou říši. Problémem, který postupně narůstal, bylo, že každá měla úplně jinou představu řešení. Ještě než válka propukla, stejně tak i v jejím průběhu, se Američané postavili na ruskou stranu. Ruští diplomaté měli ve Washingtonu otevřené dveře ke kongresmanům i generálům, zatímco Prusové či Francouzi měli s úřady Spojených států neustálé těžkosti, o Britech ani nemluvě.

„Ačkoliv my toužíme co nejupřímněji zůstat neutrální, jen Bůh sám ví, jestli je to možné,“ tato slova pronesl tehdy prezident Franklin Pierce, sám armádní generál. V následujícím období se postoj Američanů více a více vyhraňoval od neutrality k nepřímé i přímé podpoře. I když o konfliktu příliš nevěděli, instinktivně je to táhlo na stranu Rusů. Svě sehrály zkušenosti z dob ještě ne zcela zapomenutých a také mohutný proud přistěhovalců z Irska, přinášející velmi živé zkušenosti ze střetů s britskou mocí.

V Kentucky dokonce vznikl sbor dobrovolníků, připravený vyrazit na Krym pomoci ruské armádě. Dokonce byla již carem objednaná a zaplacená loď. Jen prudké protesty ze strany Spojeného království a Francie jim zabránily v odjezdu. Avšak tomu, aby do Ruska vyrazilo na pomoc při stavbě železnice patnáct techniků a inženýrů, se už zabránit nepodařilo. Stejně jako třiceti americkým studentům medicíny povětšinou studujících v Paříži, pomáhajícím jako lékaři a chirurgové ruské armádě na Krymu. A také nepatří mezi příliš známé skutečnosti, že se do pomoci Rusům zapojil i plukovník Samuel Colt se svými dodávkami zbraní.

Většina států v Unii se postavila přímo či nepřímě v konfliktu za Rusy, výjimkou bylo Illinois, kde vydali prohlášení odsuzující agresivní politiku ruského vládce. Konflikt pochopitelně velmi zajímal i ministerstvo obrany Spojených států amerických. Jefferson Davis nechal sestavit tříčlennou komisi, aby „zmapovala umění války v Evropě“ se zvláštním zřetelem na uniformy, dopravu, zbraně, dělostřelectvo, opevnění a mosty. Kromě jiného měla komise i za úkol prošetřit, zda jsou velbloudi vhodné pro využití v dopravě a také jejich schopnost přizpůsobit se zimě a horským oblastem.

Car Mikuláš I. i jeho nástupce Alexandr II. si postoje USA velmi cenili a poté, co konflikt skončil, car prohlásil: „Spojené státy, jako jediná země světa, se nestyděly ani neobávaly veřejně proklamovat své přátelství s Ruskem.“

Kostky jsou vrženy, ale Británie se tváří, že je nepočítá

Vraťme se o pár let zpět. Jen deset minut chybělo do desáté hodiny v sobotu 1. června 1844 a nad Temží zavlály vlajky s černým dvojhlavým orlem. Jeho imperátorská Výsost, car všech Rusů Mikuláš I., právě dorazil na návštěvu své sestřenice, Její královské Výsosti královny Viktorie, královny Spojeného království a Irska.

Ruský vyslanec u britského královského dvora R. Brunnov

Jako první ho na půdě Velké Británie přivítali lord Blomfield, britský vyslanec v Sankt Petěrburgu a také baron Brunnov, ruský vyslanec u britského královského dvora. Panovníkův doprovod kromě jiných tvořili kníže Orlov, princ Radzivill, princ Vasilčikov a generál d'Adlerberg. V poledne už byl car ubytován na ruském vyslanectví v Ashburnham House na Dover Street. Carova návštěva se pochopitelně domlouvala

dlouho dopředu, byl očekáván již od března. Do příprav zasáhla smutná záležitost, která návštěvu oddálila. Nejmladší carova dcera Alexandra ve čtvrtém měsíci těhotenství onemocněla. Šlo pravděpodobně o tuberkulózu, nicméně v polovině května se její stav zlepšil a tak se mohl car vydat na cestu. I královna Viktorie byla těhotná, v době návštěvy byla v sedmém měsíci.

Hned následující ráno se car velmi vřele přivítal na půdě vyslanectví s princem Albertem, manželem královny, strávili spolu v srdečném rozhovoru více než hodinu a půl. V poledne se car zúčastnil mše v ruské kapli ve Welbeck Street. O půl druhé opět dorazil Princ manžel, aby doprovodil Mikuláše do Buckinghamského paláce, kde jej již očekávala královna. Přivítala ho v Trůnním sále zářícím zlatem a jasně červenými tapetami. Shodou náhod se uvítací audience zúčastnil saský král, který zde také pobýval. Ten den stačil car pocítit krátkou návštěvou i vévodu a vévodkyni z Cambridge, vévodu z Gloucesteru, princeznu Sofii (poslední z patnácti dětí krále Jiřího III.) a také vévodu Wellingtona.

Toto setkání je pro následující děj velmi důležité, protože se s největší pravděpodobností poprvé a naposledy tváří v tvář setkali car Mikuláš I. a FitzRoy James Henry Somerset, budoucí baron Raglan, Wellingtonův sekretář a za pár let velitel spojeneckých armád na Krymu. Lord Raglan již jednou cara viděl. Zúčastnil se ve vévodově doprovodu korunovace v Sankt Petěrburgu v roce 1825, ale tehdy si jej car ve velkém množství pozvaných hostů nemohl ani povšimnout. Ještě ten večer se po velkém banketu v Buckinghamském paláci car poprvé osobně setkal s členy vlády, Robertem Peelem, ministerským předsedou, lordem Aberdeenem, ministrem zahraničí a ostatními. Už vzhledem k prostředí se setkání neslo jen ve formálním duchu a o ničem důležitém se nehovořilo.

Carova návštěva probíhala ve velkém stylu, zcela odpovídající vznešené osobě návštěvníka. Jen u zlatníků utratil více než 5 tisíc liber. Pondělní podvečer strávil ve společnosti královny Viktorie, prince Alberta a saského krále ve Windsoru. Následující den jej mohli obdivovat návštěvníci dostihů v Ascotu a večer na jeho počest pořádali velký banket v zámecké Waterloo Gallery. Panovaly sice určité obavy o jeho bezpečí, jen v Londýně pobývaly stovky polských utečenců, kteří se sem uchýlili po krvavé porážce listopadového povstání v roce 1831. Bylo mezi nimi mnoho příslušníků nejvyšší polské šlechty, která se s likvidací polského království

nikdy nesmířila. A opět návštěva stíhala návštěvu, car postupně okouz-
lil nejen nejvyšší šlechtu, ale i prosté Londýňany svým upřímným a na-
prsto přirozeným chováním. Večer po velké vojenské přehlídce se opět
konal banket ve Waterloo Gallery. Po večeři se car stáhl do soukromí
kabinetu s lordem Aberdeenem. Ujistil se, že se Aberdeenovi pohodlně
sedí a začal otevřeně a velmi upřímně. „Já zapomenu, že jsem panovník
a vy zapomenete, že jste ministrem Anglie. Prostě budeme Mikuláš a vy
Aberdeen.“

Nejdříve vysvětlil car svůj postoj k francouzskému králi těmito slovy:
„Ludvík Filip je pro Evropu požehnáním, s tím upřímně souhlasím. Ale
já nikdy nebudu jeho přítelem... Vždyť aby si získal svou pozici a udržel
se v ní, pokusil se podkopat naopak mou jako ruského vládce a to mu
nikdy nezapomenu.“

Turecký krocan v objetí ruského medvěda

Nato vysvětloval Aberdeenovi, jakým nebezpečím je Francie ve vý-
chodním Středomoří, zvláště v osmanské říši. „Turecko umírá,“ varoval
Aberdeena car, „můžeme se snažit mu pomoci udržet se naživu, ale ne-
budeme úspěšní. Zemře, musí zemřít a to bude velmi kritická chvíle. Já
a má armáda nebudeme jen přihlížet a rakouský císař se zachová stejně,
ale co Francie?“

„Až se zhroutí,“ pokračoval Mikuláš, „a to je velmi reálný předpoklad, co bude Francie požadovat? Obávám se, že mnoho... v Africe, ve Středo-moří, po celém východě. Silná vláda v Egyptě může snadno uzavřít cesty britskému obchodu v Orientu a neměla by být v tomto případě Anglie připravena s celou svou námořní silou?“

I když mezi oběma velmocemi existovaly drobné neshody, car je bagatelizoval a pokračoval ve vysvětlování. Chápal, že Brity rozmrzelo jeho odmítání nově ustaveného belgického království, rostoucí obchodní rivalita v Persii, další drobné neshody v Afghánistánu, ale to všechno jsou v případě rozpadu osmanské říše jen drobnosti, které by rozhodně neměly narušit vzájemnou spolupráci. Ruská armáda na souši, Britové si udrží podobnou pozici na moři... Pokud půjde každý samostatně, uškodíme si. Pokud budeme konat společně, bude to ku dobru obou zemí.

Obdobně car hovořil následující večer i se sirem Peelem. Přesto si neodpustil varování. „Já nechci Konstantinopol, ale pokud se osmanský trůn zhroutí, dávám vám své slovo, že nikdy nedopustím, aby padl do rukou Velké Británie nebo Francie...“

Na Peelovo upozornění, že osmanská říše ještě neumírá a tak je předčasné cokoliv domlouvat, car odvětil. „Nemůžeme se domlouvat, co se s ní udělá, až zemře. Jen bychom to urychlovali. Sám udělám vše pro to, aby se udržel současný status quo. Nicméně bychom to měli mít na paměti. Měli bychom si jasně a přesně porozumět. Je důležité najít určitou základnu budoucí spolupráce, stejně podobně jako existuje dohoda mezi Ruskem a Rakouskem.“

Návštěva Británie utekla jako voda. Celých osm dní provázela upřímná a příjemná srdečnost obou stran. Mikuláš obdivoval Viktorii a naopak, Viktorie našla zalíbení v Mikulášovi. Obyvatelstvo bylo carem nadšeno a tisk nezůstal pozadu. Rozmíšky byly zapomenuty a ani Poláci si nedovolili žádnou veřejnou protestní akci. Četník Evropy, jak se carovi přezdívalo, zůstal zapomenutý někde v temném koutě, všem imponovalo, jak nikomu vlastně Francie nechybí.

Jen car na své dotazy nedostal přímou odpověď. Koho by napadlo v tyto báječné prosluněné červnové dny, že obě země dělí jen devět let od okamžiku, kdy budou stát proti sobě... A aby situace z onoho pohledu byla ještě absurdnější, Velká Británie po boku s Francií.

Vše odstartovaly brambory?

Léta čtyřicátá patřila po mnoha bídných obdobích do éry největší prosperity. Evropu protkávaly železniční koleje, nebylo města, aby u něho nekouřily tovární komíny, všude rostly fabriky jako houby po dešti a venkov se stěhoval do měst za prací. Dobře věděl, že si zde vydělá mnohem více peněz než na poli a dřina je všude stejná a mezinárodní. Jenže po prudkém boomu přišla o to horší deprese. Najednou byl nedostatek kapitálu, začaly se množit bankroty a s nimi se vynořil i zcela nový fenomén – nezaměstnanost. Ceny potravin rostly do závratných výšek už proto, že roky 1845 a 1846 postihla neúroda. Katastrofální neúroda brambor zahnila Irsko až na samou mez přežití a obdobně situace vypadala i v Čechách, na Moravě i Slezsku. Neúroda a hlad začaly otrásat celou Evropou. A jakoby toho nebylo dost, objevila se epidemie tyfu provázená cholerou. Chudí obyvatelé Evropy houfně prchali do Ameriky.

Lidé neměli co ztratit, což vytvářelo ideální podhoubí revolučního hnutí, které se po nepokojích začalo šířit. Socialisté a anarchisté ze vzniklé situace obviňovali vlády svých zemí a vyzývali k jejich svržení. Do této bouřlivé doby přišel Karel Marx v lednu 1848 se svým *Manifestem Komunistické strany* a jednoduchými, snadno zapamatovatelnými, a především neuvěřitelně chytlavými hesly. „Proletáři nemají co ztratit, kromě svých okovů. Proletáři všech zemí, spojte se!“

Jako první otráasaly koncem února nepokoje Francii a král Ludvík Filip Orleánský 24. února 1848 abdikoval. Zbytek života prožil ve Velké Británii, kde v roce 1850 také zemřel. Revoluce se lavinovitě šířila dál. Následovala Sicílie, rozrušené davy donutily krále Ferdinanda II. vyhlásit ústavu. Bouřila se Belgie, Nizozemsko. Papež urychleně vyhlášoval konstituci pro Papežský stát. Chytrý sardinský král sice nepokojům v zemi předešel, když 7. února vyhlásil konstituční monarchii, ale tím se vše jen zkomplikovalo. Díky armádě a svým vlivem se stal vůdčí osobností v boji proti nenáviděným Habsburkům.

Revoluce ve stejné době dorazila i do habsburských zemí. První krev tekla v březnu v Miláně, důvodem byl tabákový monopol rakouské vlády. Po kvapném odjezdu místokrále sice maršál Radecký situaci zvládl, ale i on musel Milán vyklidit. To byla voda na mlýn sardinského krále a když ještě obdržel posily od papeže a sicilského panovníka usoudil, že nadešla

doba činů. Do armády se hlásili dobrovolníci z celé Itálie. Výsledkem byla bitva u Custozy, kde jej Radecký na hlavu porazil. V polovině března se pokoušel císař uklidnit situaci. Poté, co se kancléře Metternicha nezastal ani arcivévoda Ludvík, hodil dvůr v čele s panovníkem kancléře přes palubu. Zároveň se bouřícímu lidu slíbila nová ústava, ale nebylo to příliš platné. Do čela vlády se dostaly nové tváře – hrabě Kolowrat a jemu podobní státní úředníci. Jenže to byli ve skutečnosti stejně zkorumpovaní byrokraté jako ti předchozí. Do toho se chytře vklínil arcivévoda Štěpán s požadavky na určitou uherskou autonomii. Až v létě se podařilo generálu Windischgrätzovi pacifikovat pouliční studentské a dělnické nepokoje v Praze.

Rakouská vděčnost a uherská prohra?

Maďaři víceméně počítali s tím, že Radecký v Itálii neuspěje a bude poputně vyhnán. Navíc bylo veřejným tajemstvím, že Rakousko je na tom s financemi velmi bídě. Předpokládalo se zhroucení Rakouska, ztráta Lombardska i Benátska, stejně jako dědičných zemí. Maďaři už viděli změnu monarchie na monarchii uherskou. Vláda využila k pokusu o potlačení odporu chorvatského bána a generála Jelačiče, ale protože neuspěl, druhý pokus o pacifikaci této části monarchie předala do rukou generála Windischgrätze, který mezitím obsadil Vídeň.

Ten sice počátkem ledna 1849 vojensky obsadil Budu, přesto byl koncem dubna ze své funkce odvolán a nahrazen generálem Weldenem. Ani ten se proti ofenzivě Maďarů neprosadil, a tak byl 24. května nahrazen baronem Haynauem, kterému se přezdívalo „Bestie z Brescie“ nebo také „Krvavý pes“.

Ačkoliv ministerský předseda kníže Schwarzenberg s ruskou pomocí dlouho nesouhlasil, nakonec se císaři Františkovi Josefovi I., který v prosinci roku 1848 nahradil na trůnu Ferdinanda V. zvaného Dobrotivý, podařilo s účinnou podporou Windischgrätze prosadit 1. května roku 1849 zaslání žádosti o pomoc při potlačování uherského povstání ruskému carovi Mikuláši I. Společně projednali ve Varšavě plán celého tažení za přítomnosti polního maršála Paskeviče, budoucího velitele expedičního sboru.

Obecně se uvádí, že to byli Rusové, kdo způsobil porážku Maďarů. Jenže Rusové postupovali vzbouřenou zemí, aniž by narazili na nějaký

odpor armády, natož obyvatelstva. Uherská armáda se po celou dobu snažila střetnout s armádou rakouskou, protože její velitel generál Görgei měl v plánu nejprve rozdrtit ji a pak teprve bojovat proti armádě generála Paskeviče. Ten si na uherském území ve skutečnosti počínal velmi opatrně už proto, že jeho armádu decimoval mor a cholera. Rakouská armáda nasazená na území Uherska disponovala asi 127 tisíci vojáky, Paskevič měl k dispozici asi 140 tisíc mužů a uherská armáda podle některých odhadů čítala asi 170 tisíc vojáků.

Mezitím se dařilo v dílčích střetnutích rakouské armádě uherskou porážet. Pravděpodobným zlomem byla 9. srpna porážka u Temešváru (dnes rumunská Timișoara), po které se vůdce maďarské opozice Lajos Kossuth rozhodl k demisi, kterou společně s dalšími členy vlády k 11. srpnu 1849 podal a následně uprchl ze země.

V pondělí 13. srpna v 10 hodin dopoledne se ve Világosi (dnes rumunská Șiria) generál Görgei s dalšími 11 generály, asi 1500 důstojníky a 33 tisíci vojáky skutečně vzdal polnímu maršálovi Paskevičovi v zastoupení generálem hrabětem Teodorem Vasiljevičem Rüdigerem. Celá kapitulace skončila před západem slunce. Když vešla ve známost, velmi nemile překvapila právě rakouského generála Haynaua, který se už viděl vítězem.

Během celého ročního tažení padlo asi padesát tisíc vojáků na rakouské i uherské straně. Ruské ztráty byly o mnoho menší, celkem asi 500 padlých a 1600 raněných. Zato musela ruská armáda v důsledku epidemie, kterou sem zavlekla, pohřbít asi jedenáct tisíc vojáků.

Po kapitulaci Paskevič doporučoval oběma panovníkům, aby byli k poraženým shovívaví. Car reagoval kladně, dokonce nabídl Görgeimu azyl v Rusku, pokud by nedostal amnestii od císaře.

František Josef I. mu milostivě umožnil, aby i se svou rodinou ve skromných podmínkách domácího vězení dožil v Klagenfurtu.

Avšak už 26. srpna píše císař Paskevičovi, že „jen svaté povinnosti, které mám vůči svým národům, mne nutí, abych stanovisko změnil“. Proto rozhodl, že všichni vůdcové povstání včetně štábních důstojníků budou postaveni před soud. V Aradu, kde si Haynau zřídil svůj hlavní stan, pak byly popravy vykonány. Celkem 6. října 1849 popravili třináct důstojníků. Některé oběsili, zbytek byl zastřelen. Jeden důvod, který se nabízí u tak krvavých rozsudků, je ten, že Görgei svou kapitulací do rukou Rusů hluboce ponížil rakouskou armádu.

Turistika ke Svatému hrobu

Pokaždé o Velikonocích, rok co rok, mířily do Jeruzaléma tisíce a tisíce pravoslavných poutníků z celé východní Evropy, Středního východu, Egypta, Řecka, stejně jako z katolických částí Evropy. Největší množství přijíždělo z pravoslavného Ruska. Příplouvali do přístavního města Jaffa (Haifa) a odtud putovali dále na pronajatých velbloudech nebo oslech.

V roce 1846 se shodou okolností katolické i pravoslavné Velikonoc sešly ve stejném termínu. A protože jen Rusů dorazilo do Jeruzaléma na 20 tisíc, město doslova praskalo ve švech a nálada byla velmi napjatá. Obě komunity se již dlouho přely, která má právo být první a tak přednostně obsadí svými rituály oltář Kalvárie uvnitř chrámu Božího hrobu, místo, kde se podle dávných dob nacházel Kristův kříž zasazený do skály. V průběhu let spor natolik eskaloval, že Mehmeta Pašu, tureckého guvernéra Jeruzaléma, okolnosti donutily do prostor chrámu i v okolí rozmístit vojáky k udržení pořádku a zabránění rozbrojů.

Jenže právě v tento Velký pátek, když sem katoličtí věřící dorazili se svým bílým oltářním plátnem, překvapeně zjistili, že na místě již jsou řečtí katolíci se svým hedvábím vyšívaným plátnem. Katolíci se dožadovali u Řeků, aby jim doložili firman, tj. že mají právo uložit své plátno na oltář jako první, Řekové zase chtěli vidět sultánův firman, že právo patří katolíkům. Netrvalo dlouho a kněží obou vyznání se do sebe pustili, vzápětí se mezi sebou začali prát mniši a přidali se také poutníci. Z nejsvětějšího místa všech křesťanů se v tom okamžiku stalo obyčejné bojiště. Tloukli se vším, co jim přišlo pod ruku, svícemi, krucifixy, kalichy. Jenže mnozí poutníci měli ke své ochraně pistole i nože a obojí vzápětí použili proti protivníkům. V tom okamžiku zasáhli guvernérovi vojáci a bojovníky rozehnali, ale to už na podlaze kostela zůstalo ležet více než čtyřicet poutníků, kteří v tomto svatém boji přišli o svůj život.

Soupeření mezi křesťany se stupňovalo rok od roku souběžně s tím, jak neustále přibývalo poutníků. Rozvoj železniční dopravy a nové parníky dokázaly dopravit do nejsvatějších míst stále se zvětšující množství poutníků. Proudili ve velkých skupinách z Francie, Itálie, přibývalo poutníků i z Ameriky. Toto velké množství zvyšovalo nároky na zásobování, ubytování a výrobu suvenýrů, přičemž každý z nich si chtěl odvézt domů nějakou památku.

V průběhu pěti let od roku 1842 založili v Jeruzalémě Britové biskupství, rakouští františkáni tu začali vydávat noviny, Francouzi zase mohutně podporovali školy a kostely pro katolíky. Papež Pius IX. znovuobnovil patriarchát, poprvé od dob křížových výprav, takže řecký patriarchát se obratem vrátil z Konstantinopole, aby podpořil nároky ortodoxních křesťanů. Rusové věrni své povaze poslali mohutnou misi, která založila hostel, nemocnici, kapli, školu, ale i tržiště. Vše k podpoře neustále se zvětšujícího proudu poutníků. Rusové považovali Svatou zemi za svou duchovní pravlast, a jak doslova napsal jeden ruský teolog, „Palestina je naší vlastí, ve které se necítíme jako cizinci“.

U katolíků ani u protestantů se takové nadšení neprojevovalo. Pro ně byla svatá místa spíše objektem historického zájmu a mnohdy i romantického sentimentu než náboženské zbožnosti. Mnozí překvapeně hleděli na vypjaté náboženské chování věřících z východu. Necháпали rivalitu mezi ortodoxními Řeky, Bulhary, Srby a především Rusy. Necháпали, jak se mohou tlačit mezi sebou jen proto, aby svou svíčku zapálili jako první a přitom se doslova umačkat či udusit štíplavým kouřem svící. Pro dnešního čtenáře je tento fanatismus možná nepochopitelný, ale v polovině devatenáctého století patřil k naprosto běžným jevům.

I britský konzul Young si povšiml neustále se zvyšujícího vlivu Rusů a upozorňoval na to Londýn ve svých depeších. Podle něj se mnozí ruští poutníci otevřeně vyjadřovali o čase, kdy celá tato oblast bude patřit pod ruskou vládu.

Kdo má klíče vyhrává?

Nepřekvapí, že nikoliv Velká Británie, ale právě Francie jako první zareagovala na neustále se zvyšující vliv Rusů ve Svaté zemi. Francouzi se považovali už z historického hlediska, od dob křížových výprav, za „nejkřesťanštější zemi“ světa a brali za svou povinnost chránit víru ve Svaté zemi. Aby omezili neustále stoupající vliv Rusů a upevnili roli hlavního ochránce katolické víry v Palestině, otevřeli roku 1843 Francouzi v Jeruzalémě konzulát.

Neustále probíhaly boje mezi oběma skupinami v chrámu Narození Páně a v chrámu Božího hrobu. Hlavní příčinou všech hádek se staly klíče od hlavního chrámu. Zda mají mít klíč katolíci, když strážci jsou ortodoxní Řekové. Zda Řekové mohou projít chrámem do kaple s jesličkami,

kteřá náležela katolíkům, zda mohou mít klíč k starověké jeskyni Narození Páně, nacházející se pod chrámem. Zda je dovoleno chodit po mramorové podlaze jeskyně či zda je vhodné, aby stříbrnou hvězdu, kterou Řekové považovali za „symbol uzurpace“, zdobily ruce Francouzů včetně latinského nápisu „Zde se narodil Ježíš Kristus Panně Marii“. V roce 1847 ji vskrytu odstranili a navíc ještě nedávno postavili zeď, aby zabránili katolickým poutníkům v přístupu do jeskyně. Celá akce opět skončila prudkou hádkou mezi věřícími.

Okamžitě po odstranění hvězdy vznesli Francouzi protest u Velké porty, vlády v Konstantinopoli, a oháněli se dlouho zapomenutou dohodou z roku 1740, zaručující práva katolíkům jeskyni udržovat a starat se o hvězdu. Jenže Řekové poukazovali na své právo, potvrzené Velkou portou.

Tak se tento drobný konflikt o chrámové klíče postupně rozrostl až do velkého diplomatického sváru. V průběhu století totiž existovalo více dohod a protichůdných úmluv. Za nejdůležitější můžeme považovat smlouvu z Kücük Kainardži (Kajnardži) podepsanou po porážce osmanské říše Rusy v roce 1774. Zaručovala práva ortodoxních křesťanů v osmanské říši, jenže ani to nebylo jednoznačné. Rusové totiž dohodu podepisovali ve dvojím vyhotovení – ruský a italský, zatímco Turci ji podepisovali v turecko-italském znění. Načež ji Rusové přeložili pro diplomatické potřeby do francouzštiny.

Velká porta zůstala věrná své pověsti. Kličkovala a hledala řešení, vyhovující oběma stranám.

Celý konflikt eskaloval v okamžiku, kdy se místa francouzského konzula u Velké porty ujal v květnu 1851 markýz Charles de La Valette (jeden z nejbližších přátel prezidenta Ludvíka Napoleona). Fanatický katolík a člen „kněžské strany“, silně ovlivňující především francouzskou zahraniční politiku ve věci svatých míst.

Vzniklá komise následně v roce 1852 napomohla sultánovi při řešení krize. Dohoda zvaná Status quo s nepatrnými obměnami platí dodnes. Chrám Božího hrobu je společný majetek ortodoxního řeckého a arménského apoštolského patriarchátu společně s katolickým řádem františkánů. Určité části chrámu patří koptské, syrské a etiopské církvi. Kaple Ježíšova hrobu je společná pro všechny. Zato hlavní loď chrámu patří řeckým pravoslavným a oltář Máří Magdalény a kaple Zvěstování

pany je katolická. Dohoda upravuje i předpisy pro Velký pátek a oslavu Vzkříšení. A aby již nedocházelo k třenicím o klíče, chrám odemyká a zamyká muslimský klíčník. Dohoda platí dodnes, přesto stále dochází ke konfliktům.

První, kdo napadl dohodu, byl car Mikuláš I. Vzápětí protestovali Francouzi a tak se situace opět vyhrotila. Možná to markýzovi de La Vallette nebylo až tak zřejmé, ale vyhocení konfliktu se velmi hodilo Ludvíkovi Napoleonovi. Ve skutečnosti ho tyto problémy a tahanice vůbec nezajímaly. Pro něho bylo důležité, že dohoda napomohla vyvolat krizi ve vztahu s Ruskem. Byl ochoten zrealizovat každý plán, pokud měl naději vyvolat třenice mezi Velkou Británií, Ruskem a Rakouskem. Vše pro navrácení Francie na místo v Evropě, které jí po právu náleželo ještě za dob strýce císaře Napoleona Bonaparta.

II. Všehoschopní diplomaté

„Ruská politika je nezaměnitelná. Měnit se mohou pouze metody, taktika, způsob manévrování, ale Polárkou ruské politiky zůstává podmanění světa. Polárka je na nebi stálíci. V ruské politice není žádný rys nápadnější než onen, který sleduje nejen své tradiční cíle, ale také způsob, jak jich dosáhnout. Neexistuje tah v současné politice, který by nebylo možno najít už v historii. Ruský medvěd bude schopný všeho, dokud ví, že ostatní zvířata se mu nebudou bránit. Existuje jediný způsob, jak se chovat k mocnosti, jako je Rusko – neukázat strach. Jestliže se Evropa dá na ústup, nebude to pouze znamenat porážku, ale bude to trvalé ujařmení.“

Londýnský zpravodaj listu *New-York Daily Tribune*
v době krymské války Karel Marx

Výbušný a arogantní

Zájmy Velké Británie u Velké porty po mnoho let zastupoval Stratford Canning, první vikomt Stratford de Redcliffe (1786–1880). Jestliže je někdo skutečně odpovědný za manipulace vedoucí k vypuknutí krymské války, je to pravděpodobně on. Samotný sultán ho oslovoval Great Elchi, Velký vyslanec.

Vrchní velitel spojeneckých vojsk lord Raglan jednou poznamenal k mladšímu důstojníkovi: „Lord Stratford si to přeje, a vy si pamatujte, že přání lorda Stratforda jsou pro mě zákonem.“ Vytvářel britskou politiku a chránil všechny nemuslimské národy před Velkou portou. Pověsti o jeho vlivu na dění v Konstantinopoli daleko překračovaly osmanské hranice. Nejzajímavější na nich bylo, že nelhaly.

Jako bratranec ministerského předsedy George Canninga měl budoucnost zajištěnou. Studium pochopitelně zahájil na Etonu. Přestože byl vynikající student, musel po „drobném problému“ (šlo o krádež) přestoupit raději na Kings College v Cambridgi. Studia ukončil s prvním působením v diplomacii. V roce 1807 zahájil kariéru jako druhý sekretář britského vyslanectví v Kodani. Pomohlo mu jeho příbuzenství a tak se v roce 1808 poprvé dostal do Konstantinopole. Ve svých dvaceti čtyřech letech tam byl jmenován zplnomocněným vyslancem. Ze své pozice pomohl vyjednat bukureštskou smlouvu mezi Velkou portou a Ruskem v roce 1812.

A kariéra pokračovala, roku 1814 Švýcarsko, od září 1814 do června 1815 Vídeňský kongres a opět Švýcarsko. V roce 1819 jmenování

vyslancem, tehdejší terminologií mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem ve Spojených státech amerických. Ačkoliv doufal, že úspěchy ve Washingtonu mu otevřou dveře k mnohem vyššímu postu, nedařilo se mu. Také prošel vyslanectvím v Sankt Petěrburgu. Dvakrát přerušil diplomatickou kariéru, aby kandidoval na poslance do parlamentu. V obou případech byl úspěšný, ale v parlamentu se dlouho neohrál. Dvakrát jej navrhli na guvernéra Kanady, ale pokaždé chytře odmítl. V letech 1831 až 1832 opět působil jako vyslanec v Konstantinopoli. V témže roce jej navrhli na vyslance do Sankt Petěrburgu, ale car Mikuláš I. se vyjádřil odmítavě. Následoval Madrid, v roce 1841 neúspěšný pokus o post ministra zahraničí, tentokrát ve vládě Roberta Peela.

A návrat zpět do Konstantinopole v roce 1842. Tentokrát, s výjimkou roku 1852, kdy se při formování Aberdeenova kabinetu opět marně pokusil o místo ministra zahraničí, zůstal až do roku 1857. V následujícím roce oslavil 71. narozeniny a rezignoval na veškerou politickou činnost.

Americký prezident John Q. Adams tehdy ještě mladého diplomata charakterizoval jako člověka, který mu „ze všech vyslanců, které jsem měl příležitost poznat, lezl nejvíce na nervy...je to pyšný, velmi výbušný arogantní a také velmi upřímný Angličan...“ Jeho činnost u Velké porty charakterizovali slovy: „Svůj prudký temperament, pokud to zájem státu vyžadoval, měl vždy pod kontrolou. Nebyl zdaleka jeho slabostí, byl spíše nabroušenou zbraní, která svou ostrostí dokázala vyvolávat strach a protivníka spíše ochromovala.“

Turci obdivovali Elchiho zdánlivě nevyčerpatelné zdroje a nikdy neušili, co všechno má ještě v rezervě. Velmi dobře mluvil a za slovy vždy skrýval něco nedořčeného. Něco, co bylo možné ještě použít jako další východisko, a kromě všech jeho ostatních kvalit, právě to nevyřčené vzbuzovalo dojem o jeho moci, což velmi imponovalo orientální představitosti. Stejně tak vzbuzovala respekt jeho odpovědnost pro udržování „anglické cti“, která ho často vedla do akcí, víceméně pomáhajících upevnit doktrínu božského práva ambasadorů.

Velmi pedantický Stratford se věnoval i důkladnému studiu *Koránu* a dokázal oponovat Turkům jejich vlastní zbraní. Tím si u nich ovšem vysloužil velký respekt. Přesto se nikdy nenaučil turecky a kromě rezidence v Peře a venkovského sídla v Terapii zemí nikdy necestoval.

Stratford nikdy nezapomněl na ponížení, kterého se mu dostalo od cara Mikuláše I. a byl to on, kdo v roce 1844 poprvé svou vládu varoval před rostoucím vlivem Ruska v osmanské říši. Upozorňoval na to, že nastane den, kdy bude muset Británie vojensky vystoupit na její obranu. Stejně tak varoval před rostoucím vlivem Ruska v dunajských knížectvích a také se dožadoval u Velké porty podpory pro uprchlíky po nezdařeném maďarském povstání. Netušil, že to budou právě utěnci z Uher, kteří mu přinesou první vítězství.

Jedna nula pro Stratforda v prvním kole

Jaké asi bylo postavení vyslance ve vzdálené zemi a jaké věci dokázal Stratford samostatně řešit, můžeme dokumentovat na krizi okolo problému Úžin. Tak jako každý suverénní stát, tak i osmanská říše si velmi hlídala své námořní přístupové cesty. Stratforda okolnosti často nutily jednat samostatně, což konečně nebylo nijak nezvyklé. Pokud by byl nucen čekat na pokyny z Londýna, mohlo se klidně stát, že by dorazily až v okamžiku, kdy jich nebylo potřeba.

Princ Radziwiłł, osobní carův emisar, dorazil počátkem září 1849 do Konstantinopole. Velmi ultimativně požadoval na vládě neprodleně vrácení uherských uprchlíků. Aby svým slovům dodal patřičný důraz, varoval sultána, že 50 tisíc vojáků je připraveno na hranicích. Sultán, vědom si skutečnosti, že jej britský velvyslanec podporuje, Radziwiłła zdvořile, ale velmi pevně odmítl. Ten proto bez jakéhokoliv výsledku 17. září Konstantinopol opustil.

Ještě v ten den přerušily diplomatické styky s Tureckem Rusko a Rakousko. Krátce předtím než carský vyslanec dorazil, odeslal Stratford zprávu veliteli Středomořské flotily, viceadmirálovi Williamu Parkerovi. Podrobně admirálovi vyličil nadcházející situaci a požádal jej, aby přinejmenším část loďstva Jejího Veličenstva připravil na případnou demonstraci síly. Stratford byl přesvědčený, že Palmerston iniciativu odsouhlasí. “Je nutné sultánovi vyjádřit srdečnou a pevnou podporu Velké Británie i Francie,” dal mu Palmerston za pravdu. “Aby vlády Ruska a Rakouska věděly, že Turecko má přátele, kteří mu stojí po boku a brání ho, když je potřeba.”

Sultánův ministr Mehmed Paša předal mezitím formální žádost osmanské říše o britskou morální a materiální pomoc. Čas běžel, a proto Palmerston narychlo svolanou vládu informoval o vzniklé situaci,

zároveň s nutností k pomoci přinutit i Francii. Do Konstantinopole vzkázal, řekněte Turkům, aby neztráceli bojového ducha a odvalu. Rozkazy, potvrzující vyslancovo předchozí samostatné jednání, opustily Londýn 8. srpna. Příkazovaly admirálovi Parkerovi přesunout se s celou flotilou do Beşik Koyu (zátoka asi osm mil jižně od vstupu do Dardanel). Francouzský kabinet jednotný nebyl, ale nedávno zvolený prezident Ludvík Napoleon ucítil svou šanci a nepustil jí. Donutil ministry k souhlasu s podporou Turecka a tak i francouzská středomořská flotila dostala rozkaz odplout do míst, kde již operovalo královské námořnictvo.

Ruský vyslanec Brunnov důrazně varoval Palmerstona před vstupem jeho válečných lodí do Dardanel, kam podle dříve uzavřené Dohody o Úžinách v roce 1841 nesměla žádná jiná než turecká válečná loď. Ten jej chlácholil slovy “použití válečných sil v sousedství našeho impéria přece nemůže být ve vašich očích demonstrací síly proti vám”.

Rozmístěním flotily v Dardanelské úžině, opáčil Brunnov, dodala Turkům zdání bezpečí a velmi zkomplikovalo budoucí vyjednávání s Velkou portou o uprchlících. Brunnov byl přesvědčen, že Stratford je muž v pozadí, který může kdykoliv přivolat válečnou flotilu ze Středomoří. Že je to on, kdo rozhoduje o válce či míru a Palmerstonově ujišťování, že Stratford pouze plní jeho rozkazy, odmítl uvěřit.

Situace se vyhrotila. Ruský vyslanec cestoval k domovu, Parkerovy lodě brázdily nádherně modré Jónské moře, francouzské válečné lodě pluly směrem k nim a Brunnovovo vyjednávání ve Whitehallu se také nedařilo. Osmanská říše, Velká Británie, Rusko a Francie stály na pokraji války.

Jenže právě v době, kdy válečná horečka vrcholila, dorazil v úplné tajnosti 5. října sultánův emisar Faud Effendi do Sankt Petěrburgu. Okamžitě jej přijal kancléř Nesselrode a během rozhovoru zdůraznil, že vše záleží na carovi. Audience se konala již 16. října a oba setrvali v dlouhém rozhovoru. Ještě ten večer se překvapený Nesselrode od cara dozvěděl, že maďarská otázka již není na pořadu dne a že byla vyřešena. Žádný problém neexistuje a vztahy s Velkou portou se navracejí do normálních kolejí.

Do Londýna se překvapující zpráva dostala až 19. října. Palmerston v rozhovoru s Brunnovem pouze konstatoval, že se vlastně nic neděje a na dohodě o uzavření Úžin se nic nemění.

Stratford z celé akce vytěžil maximum. Pevně věřil, že je to pravá chvíle k uzavření dohody mezi Británií a osmanskou říší. Sultán musí

být přesvědčený, že mu v případě další krize bude ochotna stát po boku. A kdyby se náhodou dohoda neuzavřela, stejně tak musí být Turci přesvědčeni, že to byla právě ona, která zasáhla v jejich prospěch.

Mohlo za to počasí

Parkerova flotila stále kotvila v zátocě Beşik Koyu a o její přítomnosti se vedly bouřlivé rozhovory mezi britským konzulem v Dardanelách a místním vojenským guvernérem. Posléze se shodli na tom, že dohoda umožňuje válečným lodím vstup do Dardanel, ale jen k Úžinám. Nakonec se tento veledůležitý problém dostal až před Velkou portu. Velmi rozrušený sultán poskytl britské flotile povolení plout do míst, kde bude vyžadována její přítomnost. Každou námitku proti proniknutí do Dardanel, uvažoval Stratford, převážily výhody chráněného kotviště a snadného přístupu ke Konstantinopoli. Druhého listopadu flotila vplula do Úžin.

Okamžitě se rozpoutala diplomatická bitva. Ohromený car energicky protestoval. Vyslanec Bloomfield musel na kobereček na ruské ministerstvo zahraničí, kde na něm okamžitě požadovali vysvětlení tohoto aktu. Bloomfield se snažil, co to šlo, hovořil o špatném počasí, které tam loď údajně zahnilo. Zakotvení v Úžinách prý vyžadoval zájem o bezpečnost lodí. V Londýně zase Brunnovi tvrdili, že navzdory předchozím slibům toto byla naprosto výjimečná okolnost. Obdobně hovořil i ministr lord John Russell. Ten pro změnu tvrdil, že Stratford si zde hřál vlastní polívčičku. Brunnov ničemu z toho pochopitelně nevěřil a jménem Ruska žádal okamžité stažení flotily, jinak doporučí Sankt Petěrburgu vyslání vlastních lodí k Bosporu pod velením viceadmirála Lazareva. Palmerston pochopil, že Rusům bude muset vyhovět, dokonce na chvíli uvažoval nad požadavkem o potrestání admirála Parkera. Potrestán opravdu byl, v květnu 1854 se stal velitelem flotily působící v Kanále a kotvící v Plymouthu, což ve skutečnosti byla jedna z nejčestnějších funkcí v Royal Navy a vyhrazená těm nejlepším.

Stratfordovi bylo zase jasné, že nemůže níř trpělivosti napínat do nekonečna. I tento "velký krůček" byl dostatečným vítězstvím britských zájmů u Velké porty. Primární důvod povolání flotily, návrat maďarských uprchlíků, se mezitím vyřešil a tak on, nikoliv Admiralita nebo Palmerston, napsal veliteli loďstva admirálu Parkerovi: "Za současných okolností

myslím, že by bylo vhodné, abyste se svou flotilou odplul... Omlouvám se za změnu." 13. listopadu flotila napjala plachty a opustila Ůžiny.

Aniž by někdo považoval za důležité informovat Bloomfielda, že problém s flotilou už neexistuje, dostal pokyn cara a ruskou vládu ujistit, že dohoda o nedotknutelnosti Ůžin bude od nynějška striktně dodržována. Kupodivu omluva cara Mikuláše I. uklidnila. Přesto bylo naprosto zřejmé, že Velká Británie Dohodu o Ůžinách beztrestně porušila a zcela ignorovala sultánovu autoritu. I tak se sultán cítil vítězem a zvítězil i Stratford. Opět o kousek pootevřel dveře do osmanské říše a navíc si alespoň částečně vyřídil své soukromé účty s carem.

Jedno poučení si z celé aféry car přece jen odnesl. Pokud bude Palmerston ve svém úřadě a stejně jako Stratford na vyslanectví v Konstantinopoli, bude z jejich strany neustále hrozit další porušování stávajícího velmi křehkého míru. Car netušil, za jak krátkou dobu necelých čtyř let dojde k obdobné situaci, bohužel s úplně jiným výsledkem.

Tentokrát to opravdu bude válka.

Až neuvěřitelná psychologická masáž

Po celou dobu se britské veřejnosti předkládalo, že válka proti Rusku byla vlastně obranou tzv. britských zásad, tedy ochrany svobody, civilizace a volného obchodu. Takže problém osmanská říše bylo ve skutečnosti jen takové malé pokračování krize původně vzniklé mezi poutníky do Svaté země. Obsazení dunajských knížectví a následná bitva u Sinopu situaci ještě více posunula směrem k „svaté kruciátě (křížové výpravě)“. Válka s Ruskem byla sice velmi politováníhodná, ale bohužel nevyhnutelná a jiné řešení prostě nebylo. Pokud by se nepodařilo odstranit ruskou hrozbu osmanské říši, hrozilo zcela reálně nebezpečí, že i oni budou jednoho dne ztročeni.

Někteří dokonce vážně hovořili o možnosti napadení samotné Velké Británie. Veřejnost masírovaly zprávy, že Rusové jsou ve své potřebě na zvýšení zdrojů ochotni dojít až na krajní mez. Poláci žijící ve Velké Británii, ale i v Paříži si mnuli ruce a ještě více znásobili své úsilí v boji proti Rusku. Obdobně zareagovali i maďarští uprchlíci. Ti všichni by rádi viděli Rusko na kolenou.

Francouzské sdělovací prostředky pracovaly mnohem sofistikovaněji. Rusy přirovnávaly k novodobým Hunům a cara Mikuláše k novodobému Attilovi.

Ve skutečnosti šlo jen o obilí, ale také trochu o peníze

Britské zájmy v osmanské říši byly ve skutečnosti povětšinou jen obchodní. Stará upadající říše skýtala pro obchod neustále se rozšiřující možnosti. Nejen jako odbytiště britských manufaktur, ale také jako nevysychající zdroj surovin. Největší průmyslová velmoc světa Velká Británie celou svou vahou pracovala na volném otevření obchodních trhů. Pokud někdo nejevil příliš ochotu ke spolupráci, neváhala použít svou válečnou flotilu jako důrazný argument do diskuse. Byl to jakýsi druh „neformálního impéria“ neboli silou vynucovaný „diktát volného obchodu“, kdy ruku v ruce vojenská síla a politický vliv prosazovaly ekonomické zájmy i za cenu omezení nezávislosti cizích vlád, přesto bez přímé kontroly imperiální vlády.

Už v roce 1838 během série nátlakových hrozeb a slibů si Velká Británie na Velké portě vynutila celní úmluvu, ve skutečnosti transformující osmanskou říši v jakousi volnou zónu obchodu. Porta tak přišla o příjmy z cel. Vedlejším důsledkem byl rozvrat nesměle vznikajícího průmyslu. Od uzavření této úmluvy se britský dovoz neustále stupňoval. Pro Velkou Británii se osmanská říše stala největším odběratelem. Když se navíc v roce 1846 zrušily vývozní kvóty na kukuřici, britský export obilovin z osmanské říše, přesněji z Moldavska a Valašska soustředěný v dunajské deltě, ještě vzrostl.

Společně s rozvojem techniky, nástupem velkých obchodních parníků a s příchodem železnice se z dunajské delty stala doslova obilnice celého světa. Pochopitelně pod britským vlivem.

Britové postupně ovládli obchod v Oděse, Taganrogu a ostatních černo mořských přístavech. Tím se stalo dostupné i ohromné množství pšenice pěstované v obilnici Evropy na Ukrajině a v jižních oblastech Ruska. Vše se v neuvěřitelných množstvích vyváželo do celé Evropy.

V polovině století takřka jedna třetina ruského exportu procházela oblastmi Černého moře.

Tam kde je obchod se pochopitelně pohybuje i finanční kapitál a tak nebylo divu, že mnohé britské banky, ale i bohatí finančníci, své peníze takřka bez rizika vkládali do obchodu s obilím.

I když se Rusové, vědomi si unikajících celních poplatků a jiných plateb, snažili již od roku 1829 omezit vliv britských obchodníků například

podrobováním cizích lodí časově náročným celním a karanténním kontrolám a jako záminku na výběr cel používali nutnost pracného a finančně náročného bagrování bahnitého dna Dunaje, nedařilo se jim obchod dostat pod kontrolu. Obchodníci i průmyslníci si již delší dobu stěžovali na obstrukce ze strany Rusů a neustále volali po dodržování zásad volného obchodu, tak jak je neustále proklamovala jejich vláda. Kdyby se Rusko zmocnilo dunajských knížectví, ve skutečnosti by ovládlo ceny obilí a v lepším případě by Velkou Británií donutilo akceptovat ruské ceny.

Karel Marx uvádí ještě jeden důvod, pro který byla válka nevyhnutelná. V lednu 1855 uveřejnil v *Neue Oder Zeitung* zajímavé vysvětlení. Nově se k moci deroucí obchodníci a finančníci si chtěli své zájmy pojistit i v armádě, především v jejím velitelském sboru, který byl stále velmi uzavřenou kastou, rezervovanou pro příslušníky šlechty. Obsazení těchto pozic je pochopitelně mnohem snazší v době války, kdy přece jen dochází k určité obměně velícího sboru než v době míru. Jednotky dislokováné v Indii takové možnosti bohužel neskýtaly.

Na druhé straně Černého moře se stal objektem obchodních zájmů přístav Trabzon, ležící u ústí tzv. Hedvábné stezky. Dovezené britské zboží ve velkém nakupovali Turci, Řekové i Arméni a dopravovali je dál do vnitrozemí Asie. I zde původně dominovali ruští obchodníci, ale s rozvojem dopravy se cesty zboží měnily a hlavně narůstal jeho objem do takových výšek, že jim ruští obchodníci prostě nebyli schopni pro zostalost svého průmyslu a bez železnice konkurovat.

Není nijak překvapivé, že v předvečer války, v polovině března 1853, dorazilo do pařížských Tuilerií, v podstatě na ochranu svých investic, za císařem Napoleonem (po zvolení přijal jméno Napoleon III.) poselstvo z Velké Británie vedené londýnským starostou. Deputace obchodníků císaři předložila věnování doplněné čtyřmi tisíci podpisů obchodníků a podnikatelů. Vyjadřovalo přání, aby se dobré vztahy mezi Velkou Británií a Francií udržely.

Agresivní Rusko

Když se ruské armádě podařilo zlikvidovat polské povstání za svobodu, jedním z prvních kroků cara Mikuláše I. bylo zrušení ústavy a prohlášení Polska za neoddělitelnou součást Ruska. První zastávkou mnoha polských emigrantů v čele s knížetem Adamem Jerzym Czartoryskim se stal

Londýn. Přitom samotný kníže, představitel jedné z nejbohatších rodin v Polsku, v letech 1804 až 1805 reprezentoval Rusko jako ministr zahraníčí a byl tvůrcem ústavy Polského království. Po otcově smrti v roce 1823 se stáhl z politického života. V průběhu polského povstání ho pro jeho velké zkušenosti zvolili předsedou prozatímní polské vlády.

Po příchodu do Londýna se pokoušel přesvědčit britský kabinet o nutnosti vojenské intervence v Polsku, či pokud to bude nutné, k válce Evropy proti Rusku. Snažil se lordu Palmerstonovi vysvětlit nutnost ochrany liberálního Západu proti despotickému Východu, což byla voda na mlýn lidem jako George de Lacy Evans, Thomas Atwood či Robert Cutlar Fergusson. Ten dokonce v parlamentu žádal vyhlášení války Rusku. Od té doby se datovalo jeho přátelství s lordem Stratfordem.

Fergusson nepochopil, že Palmerston by možná souhlasil s vystoupením proti Mikulášovi I., ale zároveň věděl o územních zájmech Rakouska a Pruska. Zájmů, kterých by se nikdy nevzdaly a i z toho důvodu nechtěl riskovat celoevropský konflikt.

„Nezajímáme je. Starají se jen o své zájmy a nic pro nás neudělají,“ s těmito slovy v roce 1832 opustil kníže Czartoryski Londýn a usadil se v Paříži v Hôtel Lambert, v následujících desetiletích centru všech exilových Poláků. Kníže Czartoryski udržoval těsné přátelské styky se všemi diplomaty a politiky vyslovujícími se protirusky a ochotných riskovat válečný konflikt. Jeho londýnský agent Wladislaw Zamoyski mezi jiným pomáhal financovat akci známou jako aféra lodi *Vixen*. Zamoyski se Stratfordem měli pravděpodobně největší podíl na proměně myšlení lorda Palmerstona.

Stejně tak Czartoryski udržoval přátelství se všemi členy vlád monarchie až do pádu Ludvíka Filipa. I ve Francii patřilo mnoho politiků mezi soustavné kritiky Ruska. Například katolický publicista a politik François-Marie de Froment, důrazně varující před nebezpečím ruské expanze. Jiní zase o Rusku psali jako o „asijskému nepříteli evropské svobody“. Důležitým faktorem protiruských nálad byl i polský katolicismus. Neustále se hovořilo o pěti milionech polských katolíků, které ruská vláda nutila přejít k pravoslaví. Pregnantně zhodnotil Rusko ve svých pamfletech další exulant, hrabě Valerian Krasinski, když napsal, že „Rusko je agresivní“. Zároveň navrhoval jedinou cestu, jak ochránit Západ od ruského nebezpečí, a to znovuoobnovení silného a nezávislého Polska.

Neustálou namáhavou, mnohdy mravenčí prací, se knížeti Czartoryskému nakonec podařilo sehrát významnou roli při utváření anglo-francouzské aliance, která se nakonec pro válku s Ruskem rozhodla.

Sultán Abdülmecid I.

nebo také Abdul Mejid I. nebo také Abd Al-Majid I. Ghazi se stal se vládcem jedné z největších říší světa ve svých šestnácti letech jen proto, že otec Mahmud II. se devatenáct dní před svými padesátými narozeninami doslova upil. Matka mladého sultána proto ihned po manželově smrti nechala zničit veškeré zásoby alkoholu, na které v paláci narazila. A aby syna, narozeného pravděpodobně 23. dubna 1823, uchránila před stejným koncem, raději jej seznámila s rozkošemi harému. Výsledek byl neradostný, syn se asi díky velké sexuální náruživosti stal impotentním ... a zapomnění nalezl na dně lahve. Nedožil se ani 38 let, když alkohol vykonal své. Sultán 25. června 1861 zemřel na stejnou diagnózu jako otec.

Mladý sultán neměl na vládu příliš času a tak veškerou moc v zemi předal vezírům. Tím jen urychlil úpadek vlastní říše. Přesto se mu podařilo alespoň v počátcích vlády nastartovat reformy připravované otcem Mahmudem II. Měly modernizovat celou říši s administrativou a armádou, bohužel vše brzdil nedostatek financí.

Období od roku 1838 až do sedmdesátých let se v osmanských dějinách označovalo jako období Tanzimatu. Sultán Mahmud II. si i přes alkoholovou clonu uvědomoval po mnoho let rostoucí zaostalost své země a neustále se rozšiřující rozpor v rozvoji techniky západních zemí proti jeho říši. Proto připravil Tanzimat, soubor jakýchsi technických, společenských a kulturních reforem. Měly jeho zemi, když ne dostat na stejnou úroveň, alespoň ji přiblížit úrovni západních sousedů. Viditelným výsledkem byla reorganizace armády oblečené do stejnokrojů a postupně, tak jak to umožňovaly finance, vycvičené především britskými důstojníky a vyzbrojované moderní technikou.

Přesto vládu Abdülmecida I. charakterizuje totální rozvrat financí a morální úpadek celé země, stejně jako neustále se vzrůstající nacionalistické tendence. Celá země se postupně bouřila, počínajíc asijskými oblastmi až po křesťany na Balkáně. Před koncem roku 1852 vypuklo velké povstání v Černé Hoře. To s velkými obavami sledovalo Rakousko, vždyť se odehrávalo takřka na jeho hranicích. Tehdy naposledy Rakousko

vystoupilo po boku Ruska a hrozilo osmanské říši válkou, pokud vpadne do Černé Hory.

První rozhovor s ambasadorem

Všechny tyto skutečnosti car Mikuláš I. velmi bedlivě sledoval. Jen potvrdily jeho dlouholeté mínění o vývoji v osmanské říši. Čas se nachyloval, o tom byl skálopevně přesvědčen. Ti drzí Turci už brzy budou muset splnit vše, co Rusové požadují ve Svaté zemi. A tak kancléře Nesselroda pověřil informovat nově přibývšího vyslance sira Hamiltona Seymoura o „demonstraci síly“ plánované Ruskem. Do pohotovosti na hranicích dunajských provincií bylo tehdy uvedeno 144 tisíc ruských vojáků.

Car se neobával reakce Velké Británie, předpokládal, že zůstane neutrální. Tato země se podle jeho mínění raději v posledních letech věnovala obchodování. Starosti, i když nepatrné, mu dělala Francie, především nový panovník Napoleon III. V případě Velké Británie spoléhal na rozhovory vedené za jeho návštěvy v roce 1844. Pevně věřil v srdečné přátelství s královnou Viktorií, stejně jako na tehdy vedené otevřené rozhovory s členy její vlády. Navíc byl přesvědčen o Aberdeenově náklonnosti vůči jeho osobě. Na rozdíl od Napoleona III., kterého v lásce příliš neměl.

První otevřený rozhovor vedl car Mikuláš I. s vyslancem Seymourem 9. ledna 1853 u příležitosti plesu v paláci starší sestry velkovévodkyně Eleny. „Vy dobře víte, jak si vážím Anglie,“ začal car. „Je velmi důležité, že obě země, tedy britská vláda a já, stejně jako já a britská vláda, by měly být v nejlepších vztazích. Zvláště v těchto dobách je to důležité. Snažně vás prosím, sdělte to lordu Johnovi Russellovi (1792–1878, ministr zahraničních věcí v Aberdeenově kabinetu). Protože, když se dohodneme, neobávám se ostatních a je mi zcela lhostejné, co si jiné země myslí nebo dělají. Ale co se týče Turecka, je situace úplně jiná. Ta země je v krizi a může nám způsobit mnoho problémů. Přemýšlejte o tom.“

„Sire, s vaším laskavým svolením, mohl byste mi to vysvětlit přímo a bez okolků?“

„Jistě, o co jde?“

„Naše vláda znepokojeně sleduje turecké záležitosti. Možná byste mohl seznámit s některými úmysly, které by toto znepokojení rozptýlily.“

„Problémy Turecka jsou velmi neuspořádané. Ta země působí jako by se rozpadala na kousky a její pád bude velkým neštěstím. Proto je velmi

důležité, aby Anglie a Rusko postupovaly u tohoto problému ve vzájemné shodě a abychom neudělali závažná rozhodnutí bez toho, aby s tím druhý nebyl seznámen. V rukou máme nemocného muže, velmi nemocného muže. Bylo by velkým neštěstím těchto dní, kdyby nám vyklouzl před tím, než provedeme nezbytná opatření. Nicméně v tomto okamžiku není vhodné s vámi mluvit o této záležitosti.“ S těmito slovy se car rozloučil.

Celý otevřený rozhovor Seymour pečlivě zaznamenal a neprodleně zaslal do Londýna.

Druhý rozhovor s ambasadorem

„Určitě vás seznámili s plány a sny, kterým se oddávala Kateřina Veliká,“ začal rozhovor car poté, co srdečně přivítal Seymoura v Zimním paláci. „Ty platí stále, až do dnešních dob... I když jsem zdědil obrovská území, nezdědil jsem tyto sny, přesněji záměry, pokud byste je tak chtěl nazývat. Naopak, moje země je tak rozsáhlá, takže díky těmto šťastným okolnostem by v každém případě bylo asi nerozumné si přát více území nebo moci než vlastním. Naopak, asi budu první, který bude tvrdit, že pro naši zemi by možná jediné nebezpečí vyplynulo z rozšíření impéria, které je už tak příliš velké.“

Diplomat George H. Seymour

Car se jal vysvětlovat, že na tureckých územích žije mnoho milionů pravoslavných křesťanů, „o jejichž zájmy musí dbát“ tak, jak mu to ukládá smlouva z Küçük Kainardži uzavřená takřka před osmdesáti lety v roce 1774. Tato smlouva, vysvětloval, mu dávala určitá práva nad pravoslavnými křesťany, ale často se on sám cítil jako jediný protektor všech křesťanů v osmanské říši.

„Věci zašly už příliš daleko a Turecko čím dál více chátrá, ale to jsem vám už minule říkal. A pokud budeme prodlužovat jeho existenci, zemře nám pod rukama. Nelze zachraňovat to, co je už mrtvé.“ Car počal vysvětlovat výhody spolupráce obou zemí, pokud se osmanská říše zhroutí. „Pokud by k tomu došlo neočekávaně, určitě by kromě chaosu, zmatku a nejistoty došlo k válce v Evropě, a ta katastrofa by postihla všechny.“

„Vaše Veličenstvo si nepochybně uvědomuje, že moje vláda není ochotná v tomto okamžiku hovořit o možných eventualitách. Jak to vidím, zejména pokud jde o myšlenku na očekávanou likvidaci, abych tak řekl, starého přítele a spojence.“

Car dále v rozhovoru naléhal na uzavření dvojstranné dohody, přičemž byl stále netrpělivější: „Chci s vámi mluvit jako přítel a jako gentleman. Říkám vám přímo, že uvažuje-li Anglie o usazení se v nedaleké budoucnosti v Konstantinopoli, já to nedovolím. Ale může se stát, že mě nepředvídatelné okolnosti donutí obsadit Konstantinopol, ponecháme-li vše náhodě.“ Pak pokračoval. „Ani Rusové, Angličané či Francouzi neobsadí Konstantinopol. To nikdy nedopustím a ještě méně dopustím, aby se osmanská říše rozpadla na malé státečky.“

Zprávu, kterou o této výměně názorů opětovně Seymour zaslal do Londýna, se dostala na stůl lorda Johna Russella. Ten bleskurychle zareagoval a vyslanci zaslal stanovisko svého úřadu. Rozhodně neexistuje tak vážná evropská krize, která by vyžadovala řešení. Stejně jako rozpad osmanské říše, o kterém je car přesvědčen, není na pořadu dne. K rozpadu může dojít za dvacet, padesát či až za sto let...

A při nezanedbatelné okolnosti, kdy víme o přátelských vztazích mezi Abdülmecidem, královnou Viktorií a carem, které oba sdílejí, není právě vhodné zabývat se budoucím uspořádáním osmanské říše. Velmi kategoricky se vyjádřil k možnosti okupace Konstantinopole bez jakékoliv konzultace s carem. Vůči sultánovi je třeba se chovat s maximální tolerancí a už vůbec nelze uvažovat o jakési násilné vojenské a námořní

demonstraci síly. Otázce sporu o svatá místa se věnoval v podstatě jen okrajově s tím, že jde o spor pouze Ruska a Francie, Velké Británie a osmanské říše se v podstatě vůbec netýká. Přesto lord Russell varoval před carovou myšlenkou chránit křesťany v tureckých zemích silou.

Třetí rozhovor s ambasadorem

Car při setkání se Seymourem na soireé pořádaném velkokněžnou 20. února 1853 plynule navázal na předchozí konverzaci.

„Tak pane velvyslanče, máte odpovědi na mé otázky a pohovoříme si o nich zítra?“

„Mám tu čest sire, ale obávám se, že vás mé odpovědi příliš neuspokojí.“

„Pokud se vaše vláda kloní k názoru, že osmanská říše má ještě existovat, dostává špatné informace. Opakuji vám, ten nemocný muž umírá, a my si nemůžeme dovolit nechat se překvapit. Kdybych tak mohl deset minut hovořit s vašimi ministry nebo přímo s lordem Aberdeenem, který mě dobře zná a který ke mně má plnou důvěru stejně jako já v něj... nechci mluvit o smlouvách nebo v rámci protokolu... porozumění mezi gentlemany, to je to, co potřebuji ... Nezapývejme se tím nyní, přijďte za mnou zítra.“

Následující den se sešli v carově pracovně v Zimním paláci. Seymour přečetl carovi pokyny z Londýna. Jenže car spíše předpokládal, že bude seznámen s názorem, co bude následovat po případném pádu osmanské říše. „Možná by bylo dobré Vaše Výsosti, když vysvětlíte své myšlenky k tomuto negativnímu stanovisku,“ navrhl Seymour, když viděl zklamavý carův obličej.

„Ano, je tam několik věcí, které já nikdy nebudu tolerovat. Nikdy nebudu tolerovat trvalou okupaci Konstantinopole Rusy... nebo Angličany, nebo Francouzi nebo jinou mocností. Opakuji, nikdy nebudu souhlasit s pokusy o rekonstrukci byzantské říše..., stejně jako nesouhlasím s rozbitím osmanské říše na malé republiky, útočišti pro Kossuthy, Mazzinie a jiné revolucionáře z Evropy. Raději než bych to dopustil, půjdu do války, a budu bojovat, dokud budu mít jediného vojáka s puškou. To jsou mé odpovědi. Co mi na to odpovíte?“

„Pokud by k tomu došlo, pane, v případě jakékoliv katastrofy vyskytnuvši se v osmanské říši, Rusko a Anglie určitě společně prohlásí, že

zabrání rozdrobení země na provincie. Je v zájmu všech zúčastněných zachování celistvosti země, to je přece uzavřená věc.“

Přesto Mikuláš opět opakoval, že v zemi dochází k bezvládní a postupně se rozpadá. Země se zmítá vnitřními rozpory, trpí bezprávím, „stručně, vládne v ní chaos a anarchie“. Vzápětí se začalo mluvit i o jiných zemích, nejprve o Francii. To, co si bude myslet, není až tak důležité, pokud budou Anglie a Rusko postupovat společně. A Rakousko?

„Rakousko,“ k Seymourovu překvapení pokračoval car, „musíte si uvědomit, že když mluvím o Rusku, mluvím také o Rakousku. Co je dobré pro jednoho, je dobré i pro druhého. Naše zájmy v osmanské říši jsou naprosto stejné.“ Seymour zdůraznil jednu odlišnost. Pokud by přece jen došlo k vojenskému vystoupení „bude to ukázka síly, aby protivník věděl, že nemá v úmyslu si jen zahrávat“.

Car vzápětí překvapenému Seymourovi otevřeně nastínil, jak by si představoval následné rozdělení osmanské říše. „Dunajská knížectví jsou ve skutečnosti samostatné státy pod mou ochranou, a tak to také zůstane. Srbsko bude mít stejný typ vlády jako Bulharsko. Je přece zřejmé, že jiná forma vlády pro ně nepřipadá v úvahu. Co se týče Egypta, plně chápu zájem Anglie o tuto oblast. Připomínám, pokud v případě rozpadu osmanské říše Anglie ovládne tato území, já nebudu proti. To samé platí o Krétě, ten ostrov se vám možná hodí, a já nevidím důvod, proč by nemohl být vaší državou.“

Na závěr schůzky sice car vyjádřil určité uspokojení s Russellovou odpovědí, ale přesto doufal v určité úpravy. „Přimějte svou vládu, aby o tom napsala mnohem podrobněji a bez váhání. Plně vaší vládě důvěřuji.“ Seymour překvapený carovou otevřeností a upřímností se rozloučil.

Nikdy neuskutečněný čtvrtý rozhovor

Odpověď britské vlády byla k carovým návrhům opět velmi zdrženlivá. Ve velmi formálním dopise vláda potěšeně akceptovala carovy záruky o nedělitelnosti osmanské říše. Na oplátku kabinet přislíbil, že on takový krok neudělá. V nótě se opětovně zdůraznilo, že osmanská říše v žádném případě neumírá, aby bylo nutné vstupovat v jakákoliv tajná jednání s Ruskem. Lord Russell jasně a definitivně zamítl jakoukoliv myšlenku, pokud jde o rozpad.

Problém vznikl ve vztazích mezi ministrem zahraničí lordem Russellem a předsedou vlády lordem Aberdeenem. Lord Russell se příliš věnoval parlamentní reformě a tak se jejich styky omezovaly na nezbytné minimum. Je tedy více než zřejmé, že Seymourovým hlášením ze Sankt Petěrburgu nikdo nevěnoval náležitou pozornost. Rozhodně ne takovou, jakou by si zasluhovaly. Až následně kdosi přiznal, že „počátkem roku 1853 se promeškala jedinečná příležitost pro vyřešení východní otázky ve spolupráci s Ruskem. Ať byly carovy konkrétní návrhy nepřijatelné, za žádných okolností jsme si neměli nechat šanci na dohodu s Ruskem uniknout.“

V době probíhajících jednání mezi carem a lordem Seymourem padaly na území Černé Hory první vystřely povstání. Černohorci zoufale žádali cara o pomoc. Rakouský císař, na jehož hranicích se konflikt odehrával, poslal do Konstantinopole svého vyjednavče hraběte Leiningena s ultimátem požadujícím okamžitý odchod sultánových jednotek ze vzbouřeckých území. Protože ani po deseti dnech na ultimátum sultán nereagoval, Rakousko mobilizovalo.

Osmanská říše si byla vědoma, že v pozadí ultimáta stojí Rusko, a když zaregistrovala rychlou rakouskou reakci, raději svá vojska stáhla. Rakousko zvítězilo a z Vídně putoval do Zimního paláce dopis plný vděčnosti za pomoc. Přesně tak, jak to při rozhovorech se Seymourem zdůraznil car. To, co je dobré pro mne, je stejně dobré i pro Rakousko.

Možná v té době car už věděl, že 17. února 1853 odjel z Konstantinopole plukovník Rose a na vyslanectví se opět usadil lord Stratford.

Vtipný, přitom údajně pochybného charakteru

Proč si za svého emisara k sultánovi vybral car Mikuláš I. právě knížete Menšikova, je pro některé historiky dodnes velikou záhadou. Jmenování Menšikova hlavou neuvěřitelně delikátní mise byla podle většiny historiků nejen nešťastná, ale ve svých důsledcích dokonce fatální chyba. O to větší, že jeho jmenování car nijak nekonzultoval s ministrem zahraničí Nesselrodem, natož aby alespoň jeden z nich pocítil nutnost jej informovat o cílech mise. Díváme-li se na historická fakta z trochu jiného úhlu, vysvětlení příčin chování knížete Menšikova přestává být až tak složité. Pokud by opravdu zkazil, co se dalo, není pochyb, že by car Mikuláš I. reagoval na jeho konání a výsledky mise úplně jinak. Pro vyhodnocení je prvořadé, že po návratu z mise nejenže dále vykonával

funkci ministra námořnictva, ale byl pověřen i vrchním velením vojsk bojujících na Krymském poloostrově.

Jeho Jasnost kníže Alexandr Sergejevič Menšikov patřil mezi „schopné“ sběratele titulů a prebend. Narodil se 26. srpna 1787 a zemřel 2. května 1869. Funkcí za svůj bohatý život nastřádal požehnaně. Byl generál, admirál, co se nikdy neplavil po mořích. Dvacet let, od roku 1836 až do roku 1855, byl ministrem námořnictva ruského impéria. Po celou dobu působení jen dokázal vynikajícím způsobem hrát na nervy zkušeným námořníkům svou absolutní neznalostí námořnického „řemesla“. Takřka souběžně v letech 1831 až 1855 vykonával funkci generálního gubernátora Finska, ale nikdy se o zemi, ve které měl zastupovat Rusko, nijak nezajímal. Jeho vztah k Finsku tak trochu připomínal „turistu ve vlastní zemi“.

Kníže A. S. Menšikov na litografii A. S. Borela

Studentská léta si odbyl s rodiči v Drážďanech a do Ruska přijel až v roce 1805. Kariéru zahájil jako kolejní junker na vysoké škole zahraničních věcí (Kolegiju innostranych děl) v Sankt Petěrburgu. Už za rok postoupil výše, stal se kamer-junkerem 5. třídy. Pracoval na ruské misi v Berlíně, Londýně a určitou dobu pobýval jako atašé ve Vídni.

V roce 1809 vstoupil do armády, k dělostřelectvu. Bojoval v rusko-turecké válce v letech 1809 až 1811 stejně jako později ve Vlastenecké válce

proti Napoleonovi. S Preobraženským plukem 1. ledna 1813 překročil řeku Něman. Rozhodně se o něm nedá říci, že byl zbabělec. V březnu roku 1814 byl při dobývání Paříže zraněn do nohy a vyznamenán Řádem sv. Anny s diamanty. O pár dní později, 2. dubna 1814, obdržel zlatý meč s nápisem „Za chrabrost“.

Zlomem jeho kariéry se stal rok 1816. V únoru se stal ředitelem kanceláře náčelníka generálního štábu, zároveň obdržel hodnost generálmajora a dostal se tak do blízkosti Jeho imperátorského Veličenstva. Mezitím stihl společně s Novosilcem a Voroncovem carovi předložit projekt osvobození nevolníků, ale car Alexandr I. jej odmítl.

V lednu 1826, to už byl na trůnu Mikuláš I., Menšikov na jeho rozkaz odjel s misí do Persie. Od počátku jej provázelo chladné přijetí, které se brzy změnilo v žalář. Domů se vrátil až po roce a hned jej čekala nová práce, stal se ministrem s úkolem reorganizovat námořnictvo. V turecké válce roku 1828 velel oddílům vyslaným k východním břehům Černého moře s úkolem dobýt pevnost Anapa. Následně velel armádě postupující k Varně. Při jejím dobývání utrpěl zranění obou nohou a musel opustit armádu.

Během rekonvalescence rozhodně neztrácel čas a už za rok jako náčelník hlavního námořního štábu přijal vrchní velení nad všemi námořními silami ruského impéria. V roce 1833 povýšil na admirála. V bouřlivém roce 1848, 2. dubna, přijímá funkci předsedy Tajného výboru pro kontrolu tisku a cenzury.

Poté, co se mu podařilo jako carovu mimořádnému vyslanci v Konstantinopoli dle mínění současníků zkazit takřka vše, na co sáhl, Menšikov osobně odjel do Sevastopolu a z titulu své funkce počal organizovat obranu. Přesně odhadl místo budoucího vylodění spojenců, ale neměl dostatek vojáků, aby jim v tom zabránil. Armáda pod jeho velením bojovala na Almě a ustoupila k Bachčisaraji. Přesto jej po prohrané bitvě u Almy 30. září 1854 Mikuláš I. jmenoval vrchním velitelem námořních i pozemních sil na Krymu. Po pěti měsících byl ve funkci nahrazen knížetem Gorčakovem. S příchodem nového cara Alexandra II. opouští Menšikov dobrovolně většinu funkcí, jen se ještě účastnil přípravy zákonů o zrušení nevolnictví.

Námořníci, vojáci i obyvatelé hlavního města ho za prohry v krymské válce proklínali. Mnohým jeho ostrý jazyk v průběhu let velmi ublížil,

ale všeobecně jej v lepší společnosti považovali za pozoruhodného člověka. Zdálo by se, že Menšikov byl velmi povrchní člověk a tak k němu moc nejde skutečnost, že jeho knihovnu považovali za jednu z nejlepších v Sankt Petěrburgu.

Menšikov si asi sám tváří v tvář nepříteli brzy uvědomil svá omezení v roli vrchního velitele, a proto raději obranu Sevastopolu nechal mnohem schopnějším velitelům. Svědčí o tom mimo jiné i to, že se ani nepokusil vytvořit vlastní generální štáb a omezil se především na udržení celistvosti armády. Přitom neustále žádal cara svými úpěnlivými dopisy o posily. Nicméně boje u Almy, Balaklavy i Inkermanu až tak špatně plánované nebyly.

Ústup jeho armády k Bachčisaraji zprvu spojenci považovali za geniální tah, než jim během krátké doby došlo, že z této strany nebezpečí takřka nehrozí. Proto také obranu severního okraje svého tábora ponechali především na turecké armádě.

Ruský slon v tureckém porcelánu

Ještě před odjezdem dostal kníže Menšikov od cara přesné pokyny, jakým směrem má vést jednání v Konstantinopoli. J. V. Tarle k tomu poznamenává: „Menšikov pochopil, že se car, bez ohledu na ostatní země Evropy, připravuje na válku s Tureckem a bez váhání se rozhodl splnit jeho přání.“

Nejprve se Menšikov 11. února 1853 vydal do Besarábie, kde v Kišiněvu provedl přehlídku 5. armádního sboru. Další zastávkou byl Sevastopol a zase přehlídka, tentokrát celého černomořského loďstva. Bylo jasné, že Turci budou o jeho cestě informováni a přesně ji pochopí jako demonstraci síly. Teprve poté se nalodil na palubu kolesového parníku *Gromonosec* a v doprovodu dvou velmi důležitých důstojníků pro následující střetnutí, odplul směrem na Konstantinopol. Prvním byl generál Nepokojčickij, náčelník štábu již zmíněného 5. armádního sboru, a druhým viceadmirál Kornilov, náčelník štábu černomořské flotily.

K přijetí Menšikova došlo 28. února 1853 ve velkém stylu. Na ruskou ambasádu jej doprovázely stovky, možná i tisíce jásajících Řeků a Slovanů. Carští agenti si mohli oddechnout, režie přivítání se zdařila. Mezi lidmi se šířily zvěsti o kavalérii na moldavských hranicích, stejně jako o tom, že černomořská flotila se připravuje k vyplutí.

Následující den Menšikov rozehrál tvrdou diplomatickou hru. Podle již po staletí udržovaného ceremoniálu měl před návštěvou velkého vezíra nejprve navštívit ministra zahraničí Fauda Efendiho a teprve ten jej měl osobně k němu doprovodit. Jenže podle Rusů byl právě Faud Efendi vinný za ponížení způsobená ve Svaté zemi a tak tohoto jinak velmi schopného ministra Menšikov prostě ignoroval a okolo dveří jeho kanceláří prošel bez zastavení. Faud Efendi veřejnou pohanu neunesl a ještě ten den rezignoval.

Obdobně se Menšikovovi podařilo ponížit i velkého vezíra Mehmeda Aliho, protože se k audienci dostavil ve svrchníku a měkkém klobouku. Zdůraznil tak, že pro něho není návštěva až tak důležitá, když se neobtěžoval dostavit v oficiálním obleku vyslance určeného pro tyto příležitosti.

Tak to alespoň líčí většina historiků, Tarlem počínaje. Jenže podle velmi pečlivé práce historika a ruského, posléze sovětského generála Andreje Medardoviče Zajonchovského (narodil se 20. prosince 1862 a po ukončení kadetky postupoval v hodnostech, až se v roce 1905 stal generálem; za první světové války bránil proti centrálním mocnostem Dobrudžu, po revoluci v roce 1918 vstoupil do řad Rudé armády a dopracoval to až na profesora Vojenské akademie M. V. Frunzeho a udavače GPU; zemřel v poklidu v Moskvě 22. března 1926), který v obsáhlém díle *Východní válka 1853–56 v souvislosti se současnou politickou situací* (1. a 2. díl, 1908–1913) píše, že pochopitelně oficiální uniformu vyslanca na sobě měl, jen vše proběhlo tak rychle, že si nestihl svrchník ani odložit.

Podrobnosti se bleskurychle šířily městem. Řekové byli nadšení, Turci vyděšení a zahraniční vyslanectví doslova vzhůru nohama. Nešťastnou náhodou nebyli přítomni na britské ani na francouzské ambasádě vyslanci, právě docházelo k jejich střídání. Například Stratford dorazil do Konstantinopole až 5. dubna. Vyděšení Menšikovou akcí se sešli přítomní chargés d'affaires, plukovník Rose a vikomt Benedetti, na společnou poradu. Rozhodli se požádat o podporu anglo-francouzskou flotilu. Benedetti telegrafoval do Paříže a Rose poslal vzkaz na Maltu, s požadavkem na viceadmirála Dundase, aby odplul k Bosporu. Již jednou zneužitý admirál raději postoupil žádost do Londýna. Na Downing Street vše pochopili a raději rozkaz zrušili. Francouzská vláda naopak svou Středo-mořskou flotilu neprodleně vyslala k Salamíně.

S nově jmenovaným ministrem zahraničních věcí Rifaatem Pašou se kníže Menšíkov setkal 16. března a hned mu přednesl své požadavky. Sultán musí odvolat některé ústupky učiněné latiníkům ve Svaté zemi, dále si stěžoval na umístění „latinské“ hvězdy v betlémském chrámě. Car jako ochránce pravoslaví požadoval záruky pro všechny pravoslavné křesťany v Moldavsku, Valašsku, Srbsku a v ostatních tureckých provinciích. Své požadavky, ve skutečnosti postupné utahování smyčky, označil jako důkaz upřímnosti a pochopení návrhu, který hodlal předložit.

Podruhé se setkali už 22. března a udivenému Rifaatu Pašovi Menšíkov oznámil, že požadavky carské vlády jsou kategorické. Turecká vláda se ani nestačila vzpamatovat z překvapení, když Menšíkov už za dva dny přispěchal s další nótou. Ve své podstatě opakovala předchozí, jen požadoval, aby měla formu smlouvy. Bylo naprosto jasné, že na takové znění, ve skutečnosti mezinárodní smlouvy, turecká strana nikdy nemůže přistoupit, protože by to znamenalo závažné narušení státní integrity. Mikuláš by získal okamžité právo kontroly de facto celého náboženského dění v zemi, stejně jako by v případě i zdánlivého porušení smlouvy mohl zasáhnout do tureckých vnitřních věcí.

Mezitím se lord Stratford blížil ke svému místu působení. Je zajímavé, že pro cestu do Konstantinopole ne zvolil obvyklou cestu lodí, ale vydal se poměrně složitou a pro něj náročnou cestou přes celý kontinent. Putoval přes Paříž, aby se patrně zcela náhodou, zastavil ve Vídni, kde jej 24. března přijal na audienci císař František Josef I. Během rozhovoru císař Stratforda ujistil, že není v zájmu Rakouska jakékoliv narušení celistvosti osmanské říše, s níž hodlá udržovat jen přátelské styky. Také Stratforda informoval, že v tomto případě neexistuje žádná oficiální shoda s Ruskem.

Když se Napoleonovi podařilo ulomit u ucha džbán

V Paříži mezitím v Napoleonovi III. rostl vnitřní neklid. Dobře si uvědomoval, v jaké osamělé pozici se nachází Francie. Rakousko se přátelí s Ruskem, Prusko učennivě následuje Rakousko a Velká Británie? Nejenže se tváří, jak se jí ruská východní otázka netýká, ba dokonce to vypadá, že Rusko podporuje. V Napoleonově zájmu bylo proto nějakým způsobem oddělit Velkou Británii od Ruska.

Jakmile se Napoleon III. seznámil s obsahem Menšíkovových nót, pochopil, že nadešla jeho chvíle. Dobře věděl, jak velmi je citlivá otázka

Belgie pro Velkou Británii, vždyť neteř krále Leopolda I. seděla na britském trůnu. Pokud se mu podaří diplomatický tah, kdy naoko pohrozí anexí Belgie (což nebylo nerealistické, francouzská armáda před několika desetiletími pomáhala Belgičanům v boji za samostatnost proti Nizozemsku a mnoho francouzských důstojníků stále sloužilo v belgické armádě), Velká Británie se bude muset logicky odklonit od Ruska a chránit, už kvůli královně a jejímu manželovi princovi Albertovi, strýcovy zájmy.

Napoleon III., obraz A. Yvon

Okamžitě svolal ministerskou radu do Tuilerii. Většina ministrů reagovala negativně na okamžité vystoupení proti carovi Mikulášovi. Ministr zahraničí Drouyn de Lhuys se výslovně ohradil proti ruskému protektorátu nad takřka polovinou tureckého obyvatelstva a navrhoval posečkat, dokud car nepodnikne další nevratné kroky. Snad jedině ministr vnitra pochopil, kam Napoleon III. poradu směřoval a prohlásil: „Dovolíme-li ponížít Francii, jejíž autoritu je armáda povinna chránit před očima celého světa, jestliže dovolíme Rusku vztáhnout ruku na Konstantinopol, a to ve chvíli, kdy v Paříži vládne panovník s tak slavným jménem, musíme se chvát o osud Francie...“

Deklarace vydaná 22. března 1853 ze stále ještě nedostavěné budovy ministerstva zahraničí na Quai d'Orsay hovořila jasnou řečí. „Pokud jeden ruský voják překročí tureckou hranici, Francie se bude považovat za zproštěnou všech závazků ze smluv roku 1815 a bude ve všech ohledech jednat tak, jak sama svobodně uzná za vhodné.“ Následující den putoval k eskadře kotvící v Toulonu rozkaz vyplout k Salamíně.

První zprávy o Menšikovovi se objevily v Londýně 19. března. Během několika dní dorazily do královského paláce také vyděšené zprávy od krále Leopolda o připravované invazi francouzské armády do Belgie.

Prvotní reakcí na chování Francie bylo zděšení a zmatek. Ten dovršila zpráva o vyplutí francouzské eskadry. Přesto netrvalo dlouho a do Bruselu putovalo ujištění britské vlády o plné podpoře Belgie.

Vzápětí byl nucen lord Aberdeen formulovat směřování britské politiky ohledně osmanské říše. „Okupace Konstantinopole buď Rusy, nebo Rakouskem by byla (pro Británii) neslučitelná..., a musí být považována za nemožnou.“ Velká Británie stojí na straně osmanské říše, případný sultánův pád nepřipadá v úvahu, stejně jako dělení země. Velká Británie věří v plnou spolupráci s Ruskem při zachování osmanské říše, stejně jako udržení míru. Vláda Jejího Veličenstva bude podporovat osmanskou říši, protože je přesvědčena, že žádná otázka ohrožující stabilitu Východu nemůže být zdrojem neshod na Západě.

Netrvalo ani deset dní a po desetiletí udržované politické rozdělení Evropy bylo vzhůru nohama.

Kabinet úplně zapomněl na otevřené rozhovory s carem. Rakousko obrazně roztrhalo dvacet let starou dohodu z Mnichova Hradiště o spolupráci s Ruskem a Pruskem. Napoleon III. během několika dní vrátil Francii do středu evropské politiky.

Škatulata, hejbejte se...

Ráno 5. dubna 1853 Bospor halila lehká mlha. Kolesový parník *HMS Fury* právě vyvázali k nábřeží a lord Stratford stanul opět na turecké půdě. Plavba na takřka nové lodi (spustili ji na moře v prosinci 1845 a díky své tonáži 1124 tun byla velmi pohodlná) spíše připomínala výlet. Jen šest děl umístěných na palubě dávalo najevo, že jde o válečnou loď Jejího Veličenstva, tehdejší terminologií šalupu první třídy. Britská vlajka opět zavlála v přístavišti Zlatého rohu. Stratford putoval přes Evropu,

ale poslední úsek cesty přece jen raději absolvoval lodí. Balkán oněch let nebyl bezpečný ani pro britského vyslance.

Velká porta, sultánův hlavní poradní sbor ministrů, se dělila na dva nesmiřitelné tábory. První vedený Rešidem Pašou a velkým vezírem Mehmedem Alim měl sklon řešit problémy diplomaticky a mírovou cestou. Byli si dobře vědomi problémů, které by s vojenským konfliktem vyvstaly a při slabosti říše hrozily přinejmenším ekonomickým kolapsem. Rešid Paša patřil v okruhu nejvyšších sultánových rádců k nejvzdělanějším. Jako mladý dostal vynikající vzdělání a díky působení v Paříži a Londýně jako vyslanec, dokonale vládl oběma jazyky. Stejně jako mnoho dalších osmanských politiků udržoval styky se zednáři a ti jej dokonce ve třicátých letech přijali v Londýně za člena lože. Druhá skupina okolo Omara Paši a odstoupivšího Fauda Efendiho už měla dost veškerých ústupků a věřila v silová řešení. Doufala v odčinění všech potupných porážek a návrat říše, před kterou se třásl celý svět.

Stratford si takřka okamžitě prohlédl dvě na sobě nezávislé části ruské nóty. Ta, o kterou se v podstatě nezajímal, se týkala svatých míst. O tom, kdo má přednost, zda katolíci nebo pravoslavní ve chrámu Panny Marie, či kdo bude mít v držení klíče od něho nebo kdo opraví kupoli nad svatým hrobem se dalo dlouze diskutovat, ale pro následující vývoj podstatná nebyla.

HMS Fury přivezla Stratforda do Konstantinopole

Mnohem závažnější část návrhu budoucí smlouvy mezi sultánem a carem se týkala věřících. Pokud by sultán umožnil ochranu křesťanů ve své zemi cizím monarchou, výsledkem by bylo pravidelné vměšování cara Mikuláše I. do chodu země. Ze zhruba třiceti pěti milionů poddaných by se smlouva týkala asi 12 milionů. To představovalo takřka třetinu obyvatelstva země a velký problém.

Proto také ihned po příjezdu zamířil co nejrychleji, jak jen to dovozovala etiketa, k ministru zahraničí Rifaat Pašovi. Vahou své osobnosti radil při jednání ustupovat a klidně souhlasit se vším, co Menšikov požadoval v první, méně důležité části, ale pokud možno se prozatím vyhnout debatě o části druhé. Kdyby to nebylo možné, kategoricky ji odmítnout. Chytrě se také nabídl jako prostředník mezi Menšikovem a francouzským vyslancem při řešení svárů mezi pravoslavnými a katolíky. Všechny zúčastněné mile překvapilo, jak rychle se dokázali dohodnout. Rusové takřka bez překážek získali zpět svá privilegia a 3. května turecká vláda vydala firman, kterým se dohoda stvrzovala.

Co zbylo Menšikovi jiného, než spolknout vztek a Stratfordovi srdečně poděkovat za zprostředkování.

Firman není sened

Sultánem podepsaný firman představoval pouze určitou formu nařízení či dekret upravující danou normu chování, avšak neměl povahu zákona. V tomto případě mezinárodní smlouvy – senedu.

Během dvou dní se proto Menšikov opět obrátil na Velkou portu a požadoval uzavření senedu čili smlouvy, doplňující původní dohodu – firman, upravující vztahy mezi křesťany na svatých místech, aby měl váhu mezinárodní smlouvy. Pravoslavným musela být zaručena plná práva a imunita napříč celou osmanskou říší. Zároveň musel sultán ve smlouvě zaručit právo Ruska chránit pravoslavné křesťany jednou a provždy.

Hned druhý den, co Rifaat Paša obdržel Menšikovovy návrhy, přijal na audienci Stratforda sultán osobně. Ministři doporučovali návrhy odmítnout a stejný názor měl i britský vyslanec, jenž pokračoval: „Je pravděpodobné, že Menšikov přeruší styky s Portou a odjede pryč. Stejně tak je možné, že dojde k dočasné okupaci dunajských knížectví ruskou armádou. Přesto si myslím, že vyhlášení války ani jiný akt otevřeného nepřátelství v tomto okamžiku nehrozí.“

A s citem pro správný okamžik pokračoval: „V případě hrozícího nebezpečí mám Vaše Veličenstvo souhlas požádat velitele Středomořského loďstva, aby své flotile nařídil pohotovost.“

Podle zvyklostí východu měl takový slib mnohem větší váhu v sultánových uších než slib učiněný oficiálně. Stratford sultánovi zamlčel, že o součinnost flotily sice požádat může, ale nařídít jim vplout do Dardanel už v jeho kompetenci není. V tomto okamžiku se hrálo o hodně a on si svou příležitost rozhodně nechtěl nechat překazit.

Následující den turecká vláda formálně, ale odhodlaně odmítla Menšikovovy návrhy. Ten zareagoval přesně podle Stratfordovy předpovědi. Zamítavé stanovisko pro něho nebyla odpověď a začal vyhrožovat. Pokud do tří dní nezmění svůj názor, bude nucen svou misi ukončit. Souhlasnou odpověď musí doručit na ruskou ambasádu do 14. května, jinak se vrací do Sankt Petěrburgu. Veškerou odpovědnost za budoucí dění tak vložil na bedra sultánových ministrů.

Sultán rozhodl následující den 13. května o výměně ministrů Velké porty. Rešid Paša zaujal původní místo Rifaat Paši na ministerstvu zahraničí a Rifaat Paša byl jmenován velkým vezírem. Menšikov se upokojil, věřil v nově sestavenou radu, ale přepočítal se. Stanovisko se nijak nezměnilo.

Stratford opět 15. května žádal sultána, aby umožnil proplutí britských válečných lodí Úžinami. O dva dny později obdržel vojenský guvernér Dardanel rozkaz povolit vstup do Úžin dvěma francouzským válečným lodím. V průběhu posledních několika dní ujišťovali Redclife i de Lacour sultána včetně ministrů, že se nemusí složitě rozhodovat, protože Velká Británie i Francie bude stát po jejich boku.

Ještě ten večer, 17. května, svolal sultán Velkou portu k opětovnému projednání ruských požadavků. Sešli se všichni ministři, bývalí ministři, guvernéri a nejzkušenější právníci. Na jednání se přetřásala jen jediná otázka. Osmanské říši byl v celé její historii jen jednou předložen stejně ponižující požadavek jinou mocností: Má se tato Rakouskem způsobená pohana opakovat podruhé, tentokrát z ruské strany? Ze 45 přítomných hlasovalo 42 proti ruským požadavkům.

Následující den odpoledne seznámil s výsledkem sezení Velké porty Rešid Paša Menšikova. Nehovořili spolu na půdě vyslanectví, z toho se Menšikov s částí personálu již 15. května přestěhoval zpět na parník

Gromonosec. Rešid Paša mu opětovně nabízel záruky ve věci posvátných míst, záruky pro pravoslavnou církev, dokonce nabídl i místo, na kterém mohlo Rusko vybudovat chrám a útulek pro poutníky v Jeruzalémě. Jen to hlavní, možnost ochrany pravoslavných obyvatel osmanské říše, odmítl.

Mensšikov později svou reakci doslova popsal jako „strohé a kategorické odmítnutí, které jsem vyjádřil co nejdůrazněji“. Mise skončila. Na vyslanectví stáhli ruskou vlajku a v budově zůstal jen obchodní atašé. Na svou osobní odpovědnost se Mensšikov rozhodl zůstat po tři dny se zakotvenou lodí v tichých vodách Bosporu u Buyuk Dere. Pokud doufal v určitý zvrat, nedočkal se. Časně odpoledne 21. května 1853 *Gromonosec* v oblacích černého kouře roztočil svá kola a poháněný silným anglickým parním strojem vyrazil rychlostí 11 uzlů směr Sevastopol.

Hry diplomatů skončily a na obzoru se objevily přízraky války.

Poslední chabé pokusy, kdy Paskevič radil nedělat nic

Car za hlavního viníka nezdaru okamžitě označil Stratforda a prohlásil o něm, že ten darebák ve skutečnosti vládne osmanské říši, vládne všem kostelům včetně, hraje si na Boha a tváří se jak papež východních křesťanů. Ještě deset dní po Mensšikovově odjezdu z Konstantinopole se pokusil zvrátit běh událostí kancléř Nesselrode. V osobním dopise velmi květnatým slohem varoval Rešida Pašu, že pokud osmanská říše Rusku nevyhoví ve spravedlivých požadavcích, ponese veškeré důsledky. Nedostane-li do osmi dnů uspokojivou odpověď, bude Jeho Veličenstvo s opravdovou a hlubokou lítostí nuceno vyslat svá vojska do dunajských knížectví.

Až ve dvacátém století vyšla knižně korespondence barona Meyendorfa, tehdejšího ruského vyslance ve Vídni. Mezi nejzajímavější materiály patřil osobní Mikulášův přehled určený jako směrnice pro následné kroky ruské diplomacie, datovaný 17. května 1853 dle ruského kalendáře.

Car sám rozdělil francouzsky psanou směrnici na postupně realizovatelné body.

1. Kategorický požadavek na tureckou vládu o sjednání požadované smlouvy, jinak okamžitě obsadit knížectví.

2. Bude-li nadále odpírat, blokáda Bosporu a uznání nezávislosti knížectví.

3. Jestliže bude stále klást odpor, následuje uznání nezávislosti Srbska.

4. Žádost rakouskému císaři o poskytnutí morální podpory, tedy soustředění vojska na hranicích s Bukovinou a Srbskem, pak teprve vojenské obsazení.

Pak pokračuje: slib císaři všechno mu oznamovat a jednat ve vzájemné shodě, máme totožné zájmy i z toho důvodu, že jsme sousedy. A toliko my jsme sousedy osmanské říše. Dále car uvádí, že slíbí plnou podporu římským katolíkům v osmanské říši a totéž očekává od rakouského císaře pro turecké poddané pravoslavného řeckého náboženského vyznání.

V přehledu následných kroků car nepočítá s účastí Velké Británie, předpokládá, že se přidala na druhou stranu a ruskou nabídku odmítla. A s Francií car nepočítal ve svých plánech nikdy.

On sám již od jara 1853 promýšlel několik variant budoucího vojenského tažení, o jehož nutnosti vůbec nepochyboval. Pouze v jediném případě by Velká porta kapitulovala, a to při obsazení Konstantinopole.

K tomu cíli vedly logicky tři cesty: západní přes Kavkaz nepřipadala v úvahu, vojensky byla tak složitá, že by pravděpodobně ztroskotala stejně rychle, jak by začala. Nejjednodušší cestu představoval přímý útok z moře, doplněný vojenským výsádkem. Ovládnutí Bosporu, Konstantinopole i Dardanel nenadálým útokem znamenalo zároveň přímé zablokování protiútoků, zákonitě předpokládaném. Nikdo by se ze Středomoří po obsazení Dardanel nedokázal dostat ani do Marmarského moře. Mnohem pomalejší třetí cesta znamenala postupné obsazení Moldavska a Valašska a následný postup přes bulharské území směrem ke Konstantinopoli, podpořený námořním výsádkem kdekoliv na pobřeží, nejvýhodněji někde v oblasti Varny.

Plány car konzultoval se svým nejbližším okolím a přímý útok z moře tehdy podporovali velkokníže Konstantin stejně jako kníže Menšikov. V jeho úspěch naopak nevěřil polní maršál Paskevič, muž na jehož názory a úsudek car velmi dal. Ve skutečnosti Paskevič nepodporoval ani jeden z návrhů, obával se při důvěrné znalosti stavu ruské armády vojenských akcí všeobecně. A tak se snažil, co to šlo, cara od přímého útoku na osmanskou říši odradit. Že mělo jeho jednání v konečném důsledku rozkladný vliv na armádu samotnou, byl bohužel výsledek, který si pravděpodobně ani on nepřál. Jako místodržitel v polském království se obával v případě jakéhokoliv konfliktu reakce polských emigrantů. Nebyly

to plané obavy, o jejich vlivu na francouzskou i britskou politiku nebylo pochyb.

Měl s Poláky bohaté zkušenosti již z dob polského povstání v třicátých letech. Když 7. září 1831 dobyla Paskevičova armáda Varšavu, stále ještě existovala více než dvacetitísíková armáda polských vojáků, kterým se podařilo ustoupit do Pruska. Zato vůdcové povstání se rozprchli do celé Evropy. Czartoryski našel azyl ve Velké Británii, mnoho dalších polských šlechticů i důstojníků se usadilo v Belgii či ve Francii.

Není divu, že se Paskevič obával v případě jakéhokoliv válečného konfliktu hrozícího nebezpečí z této strany a neustále trval na udržení velké bojeschopné armády u západních hranic Ruska. Dobře věděl, že mnozí polští důstojníci slouží v armádách francouzských, belgických, a především v turecké armádě. Do té vstoupilo také značné množství maďarských utečenců. Ti všichni čekali jen na vhodnou příležitost.

III. Raději nevyhrát?

„Samostatná“ dunajská knížectví

Už existence moldavského a valašského knížectví byla sama o sobě kuriózní. Obě země sice formálně patřily pod vládu osmanské říše, ale zároveň v roce 1829 získala Moldávie (dnešní Moldavsko) alespoň částečnou autonomii. Protože však většina obyvatel byla křesťanského vyznání, drželo nad nimi ochrannou ruku Rusko. Tady jich tehdy žilo asi jeden a půl milionu, ve Valašsku (dnešní část Rumunska), dva a půl milionu. Každému knížectví vládl sultánem jmenovaný a dosazený gospodar, ale sultán nemohl nijak zasahovat do vnitřních záležitostí. Ty byly zcela v kompetencích místního vládce. Mezi obdobné zvláštnosti patřilo ustanovení zakazující tureckým vojákům vstup, nicméně daně byly povinně každoročně odváděny do Konstantinopole.

Aby to nebylo až tak jednoduché, osoboval si ruský car právo vojensky intervenovat v případě vnitřních rozbrojů ohrožujících stabilitu knížectví. Pro operace v dunajských knížectvích měl vrchní velitel kníže Michail Dmitrijevič Gorčakov k dispozici téměř devadesátitisícovou armádu včetně pomocných oddílů. Podléhal mu 4. pěší sbor, část 5. pěšího sboru a tři kozácké pluky. Z nich vydělil předvoj pod velením hraběte Josifa Romanoviče Anrep-Elmpta (pobaltský Němec) necelých 7 tisíc mužů. Ti pak nesli veškerou tíhu prvních bojů.

Proti nim stálo asi 145 tisíc bojeschopných tureckých vojáků pod velením Omera Paši, původem Chorvata Mihajla Latase. Muže s pověstí neuvěřitelně krutého velitele. Kariéru zahájil studiem na rakouské válečné škole, odkud musel uprchnout pro podezření z korupce. V Bosně, kde našel azyl, následně přestoupil na islám. Ještě na Krymu udivoval ostatní spojenecké velitele svou uniformou zdobenou zlatem a drahými kameny. K doprovodu vrchního velitele tureckých sil patřil pochopitelně harém a jeho osobní libůstka, kapela německých muzikantů.

Řeku Prut, tvořící přirozenou hranici Ruska s moldavským knížectvím, překročili první ruští vojáci 2. července 1853.

Když válka ještě jen klepe na dveře

Turecký velitel Omer Paša, stejně jako jeho protivník, nedisponoval natolik dostatečným vojenským kontingentem, aby mohl své armády rovnoměrně rozložit po celé dlouhé hranici mezi osmanskou říší a valašskými

knížectvími. Pověštinou ji tvořil tok Dunaje, jakási přirozená hranice, a tak se oběma dařilo pouze vykrývat místa považovaná z jejich hlediska za strategická. Rusové obsadili levý břeh Dunaje s hlavním opěrným bodem, a zároveň velitelstvím v Bukurešti. Kníže Gorčakov měl k dispozici po oddělení předvoju asi 55 tisíc vojáků, ale kolik z nich bylo ve skutečnosti bojeschopných, je otázka. Jako obvykle totiž nemocnost vojáků dosahovala až padesáti procent! Menší oddíl patnácti tisíc vojáků, což byla většina 15. divize, se nacházel v dolní části toku Dunaje.

Turci sice dokázali shromáždit asi 120 až 130 tisíc vojáků, ale pod přímým velením Omera Paši se jich nacházelo asi 30 tisíc a ti byli umístěni v Šumenu a jeho okolí. Ostatní byli roztroušeni v menších oddílech podél toku Dunaje od vzdáleného Vidinu až k deltě. Množství působilo úctyhodně, přesto jen přibližně polovinu ze všech vojáků tvořilo skutečně pravidelnou armádu (nizam), zbytek se skládal z pluků postavených z branců všech oblastí osmanské říše, evropskou částí počínaje, až po Egypt a Tunis. Bojová hodnota této části armády (redif) nebyla valná, vojáci takřka neměli výcvik, měli špatnou výzbroj i disciplínu.

Válka nebyla ještě vyhlášena a Turci už organizovali diverzní akce. Pod ochranou tmy vždy vyrazila menší jednotka na území okupované

Kníže M. D. Gorčakov, portrét J. K. Kaniewskieho

ruskou armádou. Ztrácely se kozácké hlídky, pěšáci, vozy s proviantem. Turci se zásadně vyhýbali střetu s většími vojenskými oddíly a bojovali podle zásady udeřit a zmizet.

Kníže Gorčakov místo aby sestavil rychlé přepadové jednotky, mobilní a schopné eliminovat tyto turecké výboje, rozhodl o rozdělení armády na menší jednotky umísťované do větších obranných postavení podél řeky. Aby Turkům znemožnil přepravu, nařídil shromáždit veškeré lodice, které armáda na řece našla a zakotvit je pod dozorem u levého břehu nebo v ústí menších přítoků.

Ruské oddíly nečekané přepady jen těžko snášely, protože jim bylo nařízeno nepouštět se s Turky do otevřeného boje. Obyčejní vojáci rozkaz nechápali, a proto musel opakovaně, ještě 12. října, vydat generál Dannenberg, velitel armád dislokovaných v této oblasti, rozkaz nepouštět se do srážek. Nepříjemnou skutečností bylo, že Turci ruskou pasivní obranu považovali jednoznačně za slabost.

K zamezení vznikajících škod 27. září zformoval kníže Gorčakov bojový oddíl pod velením velitele 4. pěchotního sboru generála Dannenberga s úkolem chránit velikou oblast Dunaje od řeky Vedeá až po Mánăștiur. Jako velitelské stanoviště si generál zvolil městečko Daia na sever od Giurgiu. Pod generálovu pravomoc spadaly Tomský myslivecký pluk, tři bataliony Kolyvanského mysliveckého pluku, dvě pěší baterie 10. střelecké brigády a 40. kozácký pluk pod velením generálporučíka Sojmonova.

Bok ze strany Malého Valašska mu chránily jednotky generálporučíka Fiš-Bacha složené ze tří batalionů Jekatěrinburského pluku, Tobolského pluku, husarských pluků prince Friedricha-Karla Pruského a knížete Varšavského, společně s baterií těžkého a lehkého dělostřelectva 10. dělostřelecké brigády, 10. jezdecké brigády, 88. donského kozáckého pluku a tří setnin 37. pluku.

A velitelské škatule se dále hýbaly. Ještě 10. října jmenoval Gorčakov velitelem jezdeckva hraběte Niroda, přičemž se generál Pavlov stal velitelem levého křídla armády.

Vidin, Calafat, Cetate, Isaccea, vyhlášení války

Přestože Velká Británie i Francie radily umírněný postup, již čtyři dni po vypršení ultimáta vojska Omera Paši zahájila bojové operace. Ke knížeti Gorčakovovi dorazilo 9. října 1853 ultimátum Omera Paši, obsahující

výzvu k okamžitému opuštění knížectví se lhůtou 15 dní. Jenže ultimátum ještě nebylo ani na světě a turecká armáda z jeho rozkazu usilovně opevňovala město Vidin, kam horečně svážela vojenský materiál a dělostřelectvo. K městu putoval jeden vojenský oddíl za druhým. Omer Paša si připravoval nástupní prostory k budoucímu ofenzivnímu vedení války proti Rusům.

Zvědové velmi brzy zjistili, jak slabá je posádka v městě Calafatu na protějším břehu. Netrvalo ani dva týdny, a když 27. října dorazilo do města 10 tisíc jezdců se sedmi děly a ještě dalších 2 tisíce pěších včetně 8 eskader kavalerie a také s děly, bylo rozhodnuto. Oddíly pod velením Ahmeda Paši následující noc překročily řeku. Nejprve na ostrov poblíž města, aby vzápětí okupovaly celé město Calafat. Silně se opevnily a otevřely tak cestu směrem na Craiovu. V přímém pochodu jim bránila jen poměrně silná posádka v třicet verst vzdáleném městě Cetate.

Proti kozákům zaútočili i místní vesničané vyzbrojení jen loveckými puškami. Dobře si pamatovali jejich počínání ještě z roku 1848.

Když kozácké hlídky hlásily přeskupování tureckých vojsk, nařídil kníže Gorčakov generálu Fiš-Bachovi přesunout štáb i s armádou od města Caracal, kde původně sídlil, blíže k Vidinu. Volba padla na město Craiova. Nově zvolená pozice generálovi umožňovala vojáky přesouvat podle potřeby.

Vzrůstající aktivita nepřítel podnítila knížete Gorčakova k myšlence, aby se z ústí Dunaje blíže k místům pravděpodobných vojenských střetnutí přesunula ruská dunajská flotila. Kromě obrany levého břehu měla spolupracovat při případné přepravě armády na nepřátelský břeh.

V té době flotila sestávala z parníků *Prut* a *Ordinarec* a 8 menších lodic vyzbrojených děly. Výzbroj *Prutu* se skládala ze čtyř 36liberních děl – karonád a stejnými disponoval i *Ordinarec*. Na každé lodici nainstalovali tři 24liberní kanony obsluhované 20 námořníky a 40 pěšáky.

Uskupení velel kapitán II. třídy Varpachovskij a stál před ním nesnadný úkol proplout od ústí řeky okolo silně vyzbrojených pevností Tulcea a Isaccea. Nebezpečná pro flotilu byla především ta druhá, vyzbrojená 27 děly velkého kalibru. S ohledem na minimalizaci ztrát nařídili kapitánu Varpachovskému proplout okolo Isaccei v noci.

Velitel flotily po poradě se svými důstojníky zaskočil generála Liderse prosbou, aby jim naopak povolil plout uprostřed dne. Důstojníci toužili

postavit se takříkajíc tváří v tvář nepříteli a tím dostatečně vyjádřit své opovržení k nebezpečí, jak je jejich námořnickým zvykem. „S ohledem na tak vznešený účel,“ jak se potěšený třiašedesátiletý generál Alexandr Nikolajevič Liders (1790–1874) vyjádřil, povolil flotile proplutí za denního světla.

V půl deváté ráno 23. října se flotila zjevila na dohled od pevnosti Isaccea. Aby usnadnil proplutí flotily, nechal generál Liders na protějším břehu Dunaje postavit čtyři děla pěšího dělostřelectva.

Jakmile Turci zaregistrovali flotilu, okamžitě zahájili palbu. Na lodicích, semknutých okolo parníků tak, aby jim kryly kola proti případnému poškození, také na nic nečekali. Vzápětí se k dělostřeleckému souboji přidaly i parníky plující na maximální výkon. Ve čtvrt na jedenačt se flotila natolik vzdálila, že Turci zanechali ostřelování.

Když po několika hodinách plavby zakotvily v Galați, z lodí bouřlivě zdravených přítomným vojskem vynesli na břeh 14 mrtvých. Mezi nimi bohužel i tělo odvážného kapitána Varpachovského. Dalších pět důstojníků, 55 námořníků a vojáků Modlinského pluku utrpělo zranění. Naštěstí lodě zůstaly téměř nepoškozené. Zato v Isaccei část města lehla popelem po zásazích ruských granátů.

Pрут poslali dále proti proudu a v deltě jej nahradily parníky *Sulina* a *Meteor*. Přítomnost ruských válečných lodí na Dunaji způsobila, že se Turci nemohli snadno přepravovat z břehu na břeh. Určitý podíl na tom sehrál i Gorčakovův příkaz k rekvírování všech obchodní lodic. Přesto jich na turecké straně zůstalo velké množství a tak se frekvence útoků sice omezila, ale nedošlo k jejich úplnému přerušení. Menší oddíly, obvykle čítající dvacet až čtyřicet vojáků, se vždy pod příkrovem tmy nebo častých podzimních mlh snažily každou noc přeplout Dunaj a napadat ruská uskupení. To vše se odehrávalo nejen v oblasti od Călărași po Olteni, ale prakticky po celé délce říční hranice.

Oltenița

Nešťastné rozhodnutí

Jiným místem náhle propuknuvších bojů se stala oblast Tutrakanu, odkud zamýšlel Omer Paša vést útok proti oddílu ruské armády umístěnému v Oltenici. Obsazením města a ovládnutím jeho okolí by se mu podařilo

vrazit klín do spojnice mezi vrchním velitelstvím v Bukurešti a ostatními částmi ruské armády. K přepravě chtěl Omer Paša využít části lodí postupně nashromážděných u Ruse necelých šedesát kilometrů proti proudu.

Už 2. října přinesli valašští piketi (piket je původně označení pro odloučenou pozorovatelnu, přeneseně průzkumníci) zprávu, že kolem poledne, když se roztrhla na Dunaji mlha, zahlédli na úrovni ostrova Radoman na hladině flotilu asi patnácti lodic, plně naložených vojskem.

Generál Sojmonov, velitel oddílu ve Frâtești, nedaleko města Giurgiu, kterému se zpráva dostala do rukou, pochopil, že teď už bude flotila někde v této oblasti. Okamžitě vyslal tím směrem po dvou dělech z baterie č. 2 a lehké 2. baterie 10. dělostřelecké brigády. Dvě děla umístil na břeh Dunaje pod městem a dvě lehká proti východnímu okraji ostrova Makan. Tak mohly obě baterie efektivně vykrýt střelbou nepřátelské seskupení lodí, jakmile vypluje zpoza ostrova.

Rusům stačilo vypálit sedm salv a turecké veslice následované ještě třemi velkými lodicemi se urychleně uchýlily k pravému břehu Dunaje. Najednou se na úrovni horní baterie zjevil turecký parník táhnoucí další velkou lodici přeplněnou vojáky. Ruská děla opět promluvila a ze čtrnácti výstřelů čtyři zasáhly levý bok parníku a dva lodici. Turecký parník nejprve palbu opětoval, pak přidal rapidně na rychlosti a skryl se u ostrova Makan.

Ke spodní dělostřelecké baterii v průběhu dělostřelby dorazila rota Tomského mysliveckého pluku. Po několika hodinách se turecký parník opět pokusil vyplout, ale dobře mířená palba děl i roty vojáků jej opět zahнала zpět. Inkasoval dalších pět zásahů, zatímco jeho osmnáct výstřelů nezpůsobilo Rusům žádné škody. Velitel parníku nakonec rezignoval na taženou loď, takže ta musela za pomoci vesel dorazit k pravému břehu. Následující den se situace opakovala, Turci se pokoušeli několikrát zaútočit na poměrně slabé ruské oddíly a pokaždé byli odraženi. Až 22. října, kdy se podařilo přepravit větší množství armády, donutili Rusy k ústupu.

Obdobně se situace vyvíjela u Tutakanu, kde ruské kozácké hlídky také zaregistrovaly pohyby vojsk. Od 2. listopadu se turecká armáda postupně přepravovala pod úkrytem noci a mlhy na ostrov oproti ústí řeky Argeș, asi jednu verstu proti proudu od rozestavěné karanténní stanice

pod městem Oltenița. Když se ráno mlha rozplynula, ruské hlídky uviděly, jak na jižní straně ostrova Turci osadili baterii deseti děl a vybudovali střelecké postavení pro ostřelovače.

Zde je na místě poznamenat, že válka byla skutečně zahájena až 2. listopadu 1853, i když oficiální vyhlášení proběhlo v Konstantinopoli už 23. října. V ten den se turecká armáda přepravila na levý břeh Dunaje v počtu asi tři tisíc vojáků prvního sledu. V pět hodin odpoledne opanovali oltenickou karanténu, odkud vyhnali malý oddíl kozáků. Po celou noc horečně budovali opevnění a převáželi nové vojáky. Ráno už bylo v oblasti karanténní stanice okolo 8 tisíc Turků a na pravém břehu připravených dalších 16 tisíc.

Proti nim v Nové Oltenici, vzdálené necelé dvě versty, stálo jen asi sto vojáků štábu 34. donského pluku pod velením podplukovníka Vlasova. Od obsazené nedokončené karanténní stanice odděloval Rusy jen mírně stoupající rovinatý bahnitý terén, protkaný širokými příkopy. V této roční době byly plné rozměklé země a velmi lepkavým bahnem. Vlevo, směrem k bývalé tzv. hraničářské věži, rostly na bažinaté půdě keře a vysoký rákos. Pravou stranu ohraničovala říčka Argeș přes kterou si turecká armáda postavila z lodí provizorní most a strategicky v těchto místech zakotvila pět lodic vyzbrojených šesti děly pro vykrytí prostoru křížovou palbou. Při letmé obhlídce jezdcí hulánských a kozáckých hlídek, vyslaných na průzkum, mohl velitel podplukovník Ernrot, jinak důstojník generálního štábu, hlásit, že volný prostor před karanténou netvoří pro pěší vojsko nepřekonatelnou překážku.

Na protější straně Dunaje na stráni nad řekou umístil Omer Paša pět baterií vyzbrojených dvaceti pěti děly s dalekým dostřelem. K tomu ještě na svahu směrem k východní straně města vyrostly další dvě baterie a u samotného Tutakanu na výšinách vybudovali silně vyzbrojenou lunetu. Nezávisle na bateriích umístili Turci kde se dalo hmoždíře.

Přímo proti městu na okraji ostrova, asi 380 sažen (sažeň odpovídá délce 2,134 metru) od karantény, se objevila další baterie deseti děl a druhá pro čtyři děla s dalekým dostřelem. Na pravé straně řeky se podařilo soustředit přes čtyřicet hlavní rozdělených na tři různá seskupení. Mezitím u karantény budovali ložumenty (ubytování) pro střelce a baterii pro šest děl, umístěnou za starým kamenným valem. Kromě toho ještě pro ochranu karantény z pravé strany navrhli okop pro celý batalion

střelců a dvanáct polních děl. Některá děla dělostřelci osazovali na valy ještě v počátku boje. Turkům se podařilo během několika dní z oblasti oltenické karantény vybudovat takřka nedobytnou pevnost.

Když se kníže Gorčakov od generála Pavlova dozvěděl 2. listopadu o vylodění turecké armády, nařídil veliteli 4. pěchotní armády generálu Dannenbergovi sestavit z vojáků umístěných v oblasti Dobreni a Negoești sbor, sestávající z 1. brigády 11. pěchotní divize, doplněné baterií č. 3 a lehké č. 5 jedenácté dělostřelecké brigády, šesti eskadron Olgopolského hulánského pluku, 2 děl donské baterie č. 9 a tří sotní kozáků od 34. pluku. Zároveň nařídil shromážděné jednotky přesunout k Oltenici a zaútočit na turecký oddíl, usazený na levém břehu.

Původní ruské prameny hovoří asi o šesti tisících ruských vojáků proti nejméně osmi tisícům tureckých, jinde se naopak uvádí až 20 tisíc proti 8 až 10 tisícům tureckých vojáků. Oddíl pod velením generála Pavlova ihned vyrazil na pochod z Fundeni a 2. listopadu odpoledne se nacházel v prostoru nedaleko Oltenice.

Tou dobou už byla kruhově uspořádaná obrana pevnosti plně obsazena tureckými vojáký. Během noci se počty útočníků ještě znásobily. Nad ránem 4. listopadu dorazila celá pochodová kolona ke Staré Oltenici. V poledních hodinách, přeskupeni do bojové formace, se vojáci připravovali k útoku.

Na pravém boku pod velením generálmajora Ochterlona pochodoval 1. a 2. batalion Selenginského pluku se čtyřmi lehkými děly patřícími k 5. baterii. Uprostřed pod velením náčelníka 4. dělostřelecké divize generálmajora Sixtela stála 3. baterie, nalevo od ní 3. a 4. batalion Selenginského pluku ve třech řadách. U levého boku, který tvořilo šest pěších batalionů, se nacházelo stanoviště velitele celé pěchoty, generálporučíka Pavlova. Levý bok doplňovali ještě Oltopolští huláni s dvaceti děly 9. Donské baterie. Rezervu tvořil Jakutský pěší pluk, seřazený po batalionech do dvou linií a za nimi ještě osm děl 5. baterie.

V jednu hodinu po poledni poprvé vystřelilo osm děl 3. lehké baterie z boků kryté kozáky na vzdálenost asi 450 sažení od nepřítele. Po asi hodinu trvající dělostřelecké přestřelce vyrazily pěší jednotky do útoku. V té době již bylo ruské dělostřelectvo, postupně se přesouvající blíž k nepříteli, vzdáleno asi 250 sažení od turecké linie a střílelo jeden kartáčový náboj za druhým. Souběžně s ním se vlevo vysunula kavalerie

a dvě děla Donského dělostřeleckého pluku. Postřelovala tři turecké lodě stojící u břehu Dunaje dole pod karanténou.

Protože byla ruská vojska již v pohybu, změnilo se osm děl 5. baterie na hlavní baterii, přičemž čtyři děla mířila přímo na opevnění a zbytek na pět tureckých lodí. Prudkou dělostřelbou se jim jednu podařilo zapálit. Stále šlo především o dělostřelecký souboj a Rusové používali na ostřelování tureckých okopů kartáčové náboje. Z turecké strany se kromě děl u karantény přidávala postupně všechna děla z protějšího břehu. Kozáci kryjící levé křídlo baterií se přiblížili k levému břehu Dunaje do míst, kde stály tři turecké lodě a jednu z nich obsadili. Rusům se náhodou podařilo zasáhnout zásobárnu střelného prachu a zhruba po třetí hodině turecká děla umístěná v prostoru karantény postupně umlkala. To už se dělostřelci přiblížili jen na vzdálenost asi 50 sažení.

Po třetí hodině se konečně dala do pohybu i pěchota. Pravé křídlo tvořil 1. a 2. batalion Selenginského pluku, středem útočil 3. batalion v druhé řadě tvořený 1. a 3. batalionem Jakutského pluku a 4. batalion Selenginského pluku. Na levém křídle stále zůstávala rezerva a kozácká kavalerie se dvěma vysunutými děly. Dělostřelecká palba neustávala. Teprve v okamžiku, kdy pěchota vyrazila a mohla dělům v palbě překážet, křídla zastavila palbu, zatímco děla ve středu útočících vojsk se rychle zastřílela do prostoru před pěchotou.

Jenže útočící pěchota vzápětí narazila na rozbahněný terén, přes který se dostávala jen s velikou námahou. Toho využil nepřítel a zasypal ji kartáči a palbou z ručních zbraní. Masakr trval asi šest minut. A když se konečně podařilo pěchotě překážku překonat, vzápětí narazila na další rozbahněný pruh půdy a vše se opakovalo. Tentokrát trvalo ostřelování s blátem namáhavě zápasící pěchoty asi pět minut.

Jako první překonali druhou překážku vojáci prvního a třetího batalionu Jakutského pluku. V okamžiku, kdy obešli po stranách třetí batalion Selenginců, přeskupili se do kolon tvořených rotami a vyrazili proti opevnění v šesti rotách. Dvě roty ponechali v záloze. Za nimi se zvedaly do útoku, tak jak se jim podařilo vyprostit se z bahna, ostatní bataliony pěchoty. Střelci Selenginského a Jakutského pluku se pokoušeli dostat k opevnění ze stran. Turci, ohromeni urputností útoku, počali pomalu stahovat svá děla z okopů a pěchota s kavalerií pospíchala k břehu

Dunaje, dostatečně krytá dělostřelbou, se na loďkách snažila přepravit do bezpečí.

V rozhodujícím okamžiku, kdy vítězství bylo již na dosah, karanténa takřka obsazená a turecká děla v ruských rukou, dorazil ke generálovi Pavlovovi rozkaz k ústupu od generála Dannenberga, sledujícího boj od Staré Oltenice. Rozkaz překvapil nejenom vojáky, ale také protivníka. Ten dokonce zastavil palbu a na ustupující vojáky ani jednou nevystřelil. Turci se sami obávali nějaké naprosto nepochopitelné lsti.

Poté, co armáda spořádaně ustoupila k Nové Oltenici, vyslala sanitáře sesbírat padlé a raněné. Během prohledávání bitevního pole se pohybovali přímo pod tureckými liniemi a ani tehdy se neozval jediný výstřel. To jen dokazuje, jak byli Turci překvapení. Oslabení bojem se starali pouze o sebe.

Co vlastně způsobilo ruský ústup? Kníže Gorčakov ve svém hlášení rozkaz vysvětlil: „Generál Dannenberg vida, že nejsme schopni dobýt místa bráněná nepřítelem, která se navíc nacházejí přímo pod ochranou

Generál P. A. Dannenberg

40 děl z pravé strany Dunaje vzdálené jen 212 sažení, nařídil zastavení útoku, aby se více nenavyšovaly ztráty, už v té době velmi vysoké.“

Samotný Dannenberg rozkaz kromě jiného zdůvodnil tím, že si uvědomil zbytečnost celého útoku. I kdyby se armádě podařilo zachytit na opevnění karantény, jen těžko by své postavení udržela, protože se celý břeh nacházel pod neustálou palbou silných tureckých baterií z opačného břehu.

V armádě mezi důstojníky a vojáky převládal trochu jiný názor. „Jestliže se báli ztrat, neměli vůbec útočit. A když už vojsko útočilo, neměli je obracet zpět v okamžiku, kdy vojáci překonali veškeré obtíže a zbývalo již jen využít vítězství. Copak by nám neprospělo zmocnit se tureckého dělostřelectva, nacházejícího se na levém břehu Dunaje, stejně jako potopit lodě, převážející nepřátelské vojáky? Mohli jsme okupovat karanténní stanici. Turci se právem po našem neočekávaném ústupu považovali za vítěze.“ V té době již spojenečtí pozorovatelé a sám Omer Paša do světa rozhlašovali své veliké vítězství nad ruskými okupanty.

Nelze opomenout ani další důvod. Naprosto nedostatečné množství vyslaného vojska. Jen jedna brigáda proti osmi tisícům Turků (!), o dalších tureckých vojácích v záloze ani nemluvě. Z Bukurešti skutečně vyslali ještě jednu brigádu na doplnění oltenické expedice. Ta se z nepochopitelných příčin zdržela a do Budešti dorazila v den bitvy, aniž byla schopná dosáhnout místa bojů včas.

Na rozdíl od ruské, sovětská historiografie nemohla generálovi Dannenbergovi kvůli vydanému rozkazu přijít na jméno. Především historik J. V. Tarle ve svých dějinách krymské války na jeho osobu vylévá kbelíky špíny, když takřka doslova cituje popis bitvy a následnou diskusi nad oním „rozkazem“ z knihy ruského generála Andreje Nikolajeviče Pavlova *Válka Ruska s Tureckem – Dunajská kampaň 1853 až 1854* (první díl, vydáno v Sankt Petěrburgu v roce 1890). Proto snad ani neudiví, když tento socialistický historik vzápětí zcela vynechá odstavec, ve kterém Pavlov vysvětluje nejpravděpodobnější a logicky zdůvodněnou příčinu „nečekané“ vydaného rozkazu. Byla totiž velmi prozaická.

Generál Dannenberg pozoroval probíhající boj z prostoru Staré Oltenice a viděl jej ze značné vzdálenosti. Jeho pozornosti nemohlo uniknout, že se útočící vojska dvakrát za sebou na velmi dlouhou dobu zastavila